

The Greek Review of Social Research

Vol 128 (2009)

128 Α΄

Ο οικονομικός μετανάστες στην πολιτική ατζέντα: η δημόσια συγκρότηση του μεταναστευτικού ζητήματος στη μεταπολίτευση

Φανή Κουντούρη

doi: [10.12681/grsr.9882](https://doi.org/10.12681/grsr.9882)

Copyright © 2016, Φανή Κουντούρη

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Κουντούρη Φ. (2016). Ο οικονομικός μετανάστες στην πολιτική ατζέντα: η δημόσια συγκρότηση του μεταναστευτικού ζητήματος στη μεταπολίτευση. *The Greek Review of Social Research*, 128, 39–76. <https://doi.org/10.12681/grsr.9882>

Φανή Κουντούρη*

Ο ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ
ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΤΖΕΝΤΑ.
Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ
ΤΟΥ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ
ΣΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο άρθρο αυτό διερευνούμε τις μεταβολές του πλαισίου ανάδειξης του αλλοδαπού μετανάστη στην Ελλάδα κατά τη μεταπολιτευτική περίοδο. Πιο ειδικά, μελετούμε τον τρόπο με τον οποίο το μεταναστευτικό ζήτημα παρουσιάζεται ως πρόβλημα στο δημόσιο χώρο μέσα από το δημόσιο λόγο και την κοινωνική δράση, μέσα από τη δυναμική αλληλεπίδραση πολιτικών και κοινωνικών δρώντων που συγκροτούνται δημόσια για τον ορισμό του. Η ανάλυση συνίσταται στην περιοδολόγηση της εξέλιξης του ορισμού του προβλήματος στη διάρκεια των τριάντα πέντε ετών της κοινωνικής του ύπαρξης: αν και το μεταναστευτικό ζήτημα τίθεται με τρόπο επιτακτικό μετά τη μαζική είσοδο μεταναστών από τις βαλκανικές χώρες, στις αρχές της δεκαετίας του 1990, οι προϋποθέσεις της κοινωνικής του συγκρότησης ανιχνεύονται ήδη στις δεκαετίες 1970 και 1980 και διαφοροποιούνται προς το τέλος της δεκαετίας του 1990. Οι αλλαγές στις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες μαρτυρούν τη μεταβολή των ηγεμονικών ορισμών του προβλήματος.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ
ΤΟΥ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

Η ελληνική βιβλιογραφία για το μεταναστευτικό ζήτημα είναι ιδιαίτερα πλούσια. Οι μελέτες επικεντρώνονται στην πολιτική και οικονομική διερεύνηση του ζητήματος (καταγραφή της μετανάστευσης στην Ελλάδα,

* Διδάκτωρ Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Paris 1-Panthéon Sorbonne.

ευρωπαϊκή και ελληνική μεταναστευτική πολιτική), στην καταγραφή της ιστορίας του (εσωτερική μετανάστευση, παλιννόστηση, ελληνική μετανάστευση), στην ανάδειξη ειδικών θεμάτων (γυναικεία μετανάστευση, κοινωνικός αποκλεισμός, δημογραφικές προκλήσεις της μετανάστευσης) και, τέλος, στη διερεύνηση της σύνδεσης της μετανάστευσης με την εγκληματικότητα. Σε ό,τι αφορά το τελευταίο πεδίο, πρέπει να σημειώσουμε τις έρευνες που εστιάζουν στην κοινωνική αναπαράσταση της εγκληματικότητας των μεταναστών από τον ελληνικό Τύπο κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990.

Η δική μας παρέμβαση εστιάζεται στη δυναμική διαδικασία κατασκευής και επανακατασκευής του μεταναστευτικού προβλήματος, μέσα από τις διαδράσεις ανάμεσα στους πολιτικούς, μιντιακούς και κοινωνικούς λόγους και τις πολιτικές και κοινωνικές πρακτικές. Η πρόταση αυτή δεν επικεντρώνεται αποκλειστικά στην παρατήρηση της θεσμικής διαδρομής του προβλήματος, ή στις αναπαραστάσεις που συνδέονται με συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες ή δημοσιογραφικούς λόγους, ή στην ανάλυση του ζητήματος με όρους αιτιών και συνεπειών. Επιχειρούμε την ανασύσταση της διαδικασίας ορισμού του προβλήματος της μετανάστευσης μέσα στις δημόσιες αρένες (ΜΜΕ και κοινοβούλιο), μέσα από τις θεσμικές πρωτοβουλίες και μέσα από τη μάχη των δρώντων (ΜΜΕ, πολιτικά κόμματα, κοινωνικά κινήματα) γύρω από τους υπεύθυνους και τις λύσεις του προβλήματος, σε διάρκεια τριάντα πέντε ετών. Αντικείμενο της ανάλυσης είναι, λοιπόν, η διαδικασία δημόσιας συγκρότησης του μεταναστευτικού ζητήματος. Η επιλογή αυτής της οπτικής γωνίας επιτρέπει, αφενός, τη συνθετική παρουσίαση των διαφορετικών δρώντων και την ανάδειξη του ειδικού τους ρόλου και, αφετέρου, την παρατήρηση της εξέλιξης των ορισμών του προβλήματος. Ο προσανατολισμός της μεταναστευτικής πολιτικής ή η απουσία της, η επικέντρωση του πολιτικού ανταγωνισμού σε ορισμένες όψεις του προβλήματος, η κυριαρχία μιας αρνητικής οπτικής στα ΜΜΕ, η απουσία κοινωνικής δράσης είναι συνθήκες που επηρεάζουν την εννοιολόγηση του μεταναστευτικού ζητήματος κατά τη μεταπολιτευτική περίοδο.

Η προβληματική μας εμπνέεται από την υπόθεση που έχει υποστηρίξει ο Blumer¹ (1971, σ. 300) ότι τα προβλήματα αποτελούν προϊόντα μιας

1. Στην ίδια ερμηνευτική γραμμή με τον H. Blumer κινείται και ο H. Becker, ο οποίος, αναλύοντας την κοινωνική κατασκευή της παραβατικότητας, υποστηρίζει ότι αυτή δεν είναι μόνο η παράβαση ενός κανόνα κοινώς αποδεκτού, αλλά είναι, επίσης, μια κατασκευή των

διαδικασίας συλλογικού ορισμού, ότι, δηλαδή, δεν υπάρχουν ως αντικειμενική συνθήκη, αλλά υπό τους όρους που ορίζονται και συλλαμβάνονται ως τέτοια από την κοινωνία. Τα προβλήματα αποτελούν, επομένως, προϊόντα κοινωνικο-πολιτισμικής θέσμησης, δεν νοούνται, δηλαδή, σε πολιτισμικό κενό και ούτε έξω από τις κοινωνικές δραστηριότητες των ατόμων ή των ομάδων. Η υπόθεση της συλλογικής κατασκευής του νοήματος επεξεργάζεται με όρους συμβολικής διάδρασης τη θεωρία της διαμάχης των αξιών (*value-conflict theory*) την οποία είχαν παλαιότερα προτείνει οι R. Fuller et R. Myers.² Σύμφωνα με τους τελευταίους, δεν αρκούν οι αντικειμενικές συνθήκες³ για να προσδιορίσουν ένα κοινωνικό πρόβλημα. Κατανοούμε κοινωνιολογικά μια κατάσταση διαμέσου των ορισμών που προτείνουν για αυτήν οι δρώντες. Οι Fuller και Myers δείχνουν, έτσι, πως το κοινωνικό πρόβλημα μπορεί να προέρχεται από μια σύγκρουση μεταξύ διαφορετικών αξιών. Η κριτική που ασκήθηκε στη θέση αυτή είναι ότι τείνει να φετιχοποιεί τις αξίες σαν να είναι πραγματικές δυνάμεις που αντιπαρατίθενται μεταξύ τους χωρίς να ενδιαφέρονται για τους δρώντες, τις διαδράσεις, τις πρακτικές ή τις συνθήκες μέσα στις οποίες οι αξίες αυτές παίρνουν υπόσταση (Cefai, 1996, σ. 46). Στην προέκταση αυτής της κριτικής, η θέση των Becker και Blumer υποστηρίζει ότι ένα κοινωνικό πρόβλημα κατασκευάζεται ως τέτοιο όχι γιατί προέρχεται από μια δυσλειτουργία ή από μια αξιακή σύγκρουση, αλλά γιατί αποτελεί το αντικείμενο μιας διαδικασίας «ετικετοποίησης».

Βασίζουμε την ανάλυσή μας στο άρθρο αυτό στην υπόθεση της κατασκευής και ερμηνείας των δημόσιων προβλημάτων στο πλαίσιο της συλλογικής δραστηριότητας, των διαδράσεων και των δημόσιων αντιπαραθέσεων, όπου προσδιορίζονται τα προβλήματα: η διαδικασία αυτή περι-

κοινωνικών ομάδων που «θεσιμίζουν τους κανόνες η παράβαση των οποίων αποτελεί την παραβατικότητα». Βλ. H. Becker, 1966, σ. 32.

2. Η θεωρία αυτή υποστηρίζει ότι, αν τα μέλη μιας κοινωνίας δεν εκφέρουν αξιολογική κρίση πάνω σε μια κατάσταση που τους φαίνεται μη αποδεκτή ή μη επιθυμητή, τότε δεν υπάρχει κοινωνικό πρόβλημα. Βλ. R. Fuller και R. Myers, 1941, «Some aspects of a theory of social problems», *American Sociological Review*, vol. 6, σ. 26. Μία εκτενής ανάλυση της σύγκρουσης των θεωριών γύρω από τα κοινωνικά προβλήματα παρουσιάζεται από τον D. Cefai, 1996, σ. 45.

3. Πρόκειται σε γενικές γραμμές για τη λειτουργιστική θέση του R. K. Merton ότι τα κοινωνικά προβλήματα αναφέρονται σε αντικειμενικές συνθήκες. Σύμφωνα με τον Merton η «κοινωνική αποδιοργάνωση» και η «παραβατική συμπεριφορά» παραπέμπουν σε ανεπάρκειες μέσα στο κοινωνικό σύστημα», βλ. D. Cefai, 1996, σ. 45.

λαμβάνει τον ορισμό των υπεύθυνων και τον καταλογισμό των ευθυνών όχι μόνο για τη γένεση αλλά και για την επίλυση του προβλήματος, για την αναζήτηση, δηλαδή, των κατάλληλων λύσεων και πολιτικών. Καθορίζονται, επομένως, οι εχθροί και οι φίλοι, οι ενάρετοι και οι επικίνδυνοι, οι υπεύθυνοι, οι τιμωρητές πράξεις και οι λύσεις.⁴ Στην ίδια προβληματική, ο L. Quéité σημειώνει ότι το δημόσιο πρόβλημα «γίνεται αντικείμενο αντιπαράθεσης ή διαμάχης απόψεων μέσα στο δημόσιο χώρο, ενώ καθίσταται αναγκαία η ανάληψη μιας οποιασδήποτε συλλογικής δράσης, είτε από τις δημόσιες αρχές, είτε από ένα δημόσιο θεσμό, είτε από τα κοινωνικά κινήματα».⁵

Η σύσταση του δημόσιου προβλήματος, ως συλλογικής δραστηριότητας, προκύπτει μέσα από μια διαδικασία διεκδίκησης, καταγγελίας, αναζήτησης αιτιών και ευθυνών,⁶ που έχει ως στόχο την παρέμβαση των δημόσιων αρχών και την πολιτική απόφαση. Αυτή είναι η στιγμή της εγγραφής ενός προβλήματος στην πολιτική θεματολογία, η στιγμή, δηλαδή, κατά την οποία επέρχεται η ανάληψη της πολιτικής ευθύνης του προβλήματος. Με άλλα λόγια, η πολιτική ατζέντα αποτελείται από το σύνολο των προβλημάτων που γίνονται αντιληπτά ότι χρήζουν δημόσιας αντιπαράθεσης και παρέμβασης των πολιτικών αρχών (Padioleau, 1982). Όταν ο Padioleau (1982, σ. 25) προσδιορίζει το προφίλ των προβλημάτων που έχουν εγγραφεί ή είναι υποψήφια να εγγραφούν στο «μενού» της πολιτικής θεματολογίας αναφέρεται, καταρχάς, στη διαδικασία ορισμού μιας κατάστασης ως προβληματικής από τις ελίτ (συνδικαλιστικές, διοικητικές, πολιτικές) ή από πολίτες περισσότερο ή λιγότερο οργανωμένους και, στη συνέχεια, σε διαδικασίες ετικετοποίησης που αξιολογούν ότι το πρόβλημα εμπίπτει στην αρμοδιότητα των δημόσιων αρχών.

4. Βλ. στην ίδια λογική ο M. Edelman (1999, σ. 40) σημειώνει ότι «τα προβλήματα είναι προϊόντα του λόγου και ως εκ τούτου υφίστανται ως υποστυλώματα ιδεολογιών, όχι απλώς γιατί υπάρχουν ή γιατί απειλούν την κοινωνική ευημερία. Καθορίζουν ποιοι είναι ενάρετοι και χρήσιμοι, ποιοι είναι επικίνδυνοι και ποιοι ανίκανοι, ποιες πράξεις θα ανταμειφθούν και ποιες θα τιμωρηθούν».

5. Στο απόσπασμα αυτό ο L. Quéité αναδιατυπώνει τον ορισμό του J. Gusfield, 1981, *The culture of public problems: Drinking – driving and the symbolic order*, Chicago, University of Chicago Press. Βλ. L. Quéité, 1995, σ. 106.

6. Οι J. Kitsuse, M. Spector μίλησαν για διαδικασίες διεκδίκησης (*claims making*), όπου εστιάζεται η προσοχή ταυτόχρονα στην ύπαρξη κοινωνικών προβλημάτων, προσδιορίζοντας τις αιτίες, τα θύματα και τους υπεύθυνους, ενώ αξιώνονται δράσεις επανόρθωσης ή βελτίωσης της κατάστασης. Βλ., επίσης, J. Kitsuse, M. Spector, 1973, και J. Kitsuse, M. Spector, 1977, *Constructing social problems*, Menlo Park, California, Cummings.

Πρόκειται για διαδικασίες ορισμού των προβληματικών καταστάσεων και ετικετοποίησης, έννοιες που προέρχονται από την κοινωνιολογική θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης.

Υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις για τη διαμόρφωση της πολιτικής θεματολογίας. Θα αναφερθούμε στις συγκλίνουσες εκδοχές των Cobb, Elder και Ross (1972, 1983) και σε εκείνη του Γάλλου Ph. Garraud (1990). Οι Αμερικανοί συγγραφείς επεξεργάστηκαν την υπόθεση του «agenda-building», όπου η διαμόρφωση της πολιτικής θεματολογίας είναι μια σύνθετη συλλογική διαδικασία συμμετοχής διαφορετικών ομάδων στη διαμόρφωση των δημόσιων πολιτικών. Τόσο οι έρευνες αυτές όσο και άλλες,⁷ στην ίδια προσέγγιση, αναδεικνύουν τη συνθετότητα των διαδικασιών κατασκευής των δημόσιων προβλημάτων και την πολλαπλότητα των δρώντων που παρεμβαίνουν σε αυτές. Η έννοια της «διάπλασης της θεματολογίας»⁸ δεν ταυτίζεται με την υπόθεση της κυριαρχίας των μέσων στη διαδικασία διαμόρφωσης της πολιτικής θεματολογίας (μοντέλο του agenda-setting): το ενδιαφέρον της αφορά στις σύνθετες διαδικασίες συλλογικής κινητοποίησης και κατασκευής των προβλημάτων. Οι Αμερικανοί συγγραφείς διακρίνουν τρία μοντέλα: το «μοντέλο της εξωτερικής πρωτοβουλίας», το οποίο αντιστοιχεί στην κινητοποίηση των κοινωνικών ομάδων οι οποίες πιέζουν τις δημόσιες αρχές για να εγγράψουν ένα θέμα στη θεσμική θεματολογία, το «μοντέλο της κινητοποίησης», το οποίο αφορά στην προσπάθεια των δημόσιων αρχών να αποσπάσουν τη δημόσια συγκατάθεση στην πολιτική τους και, τέλος, το «μοντέλο της εσωτερικής πρωτοβουλίας», όπου ομάδες συμφερόντων επιδιώκουν την άμεση πρόσβαση στη θεσμική θεματολογία χωρίς να «αφυπνίσουν» τη δημόσια θεματολογία (χωρίς να ενεργοποιηθεί, δηλαδή, η προσοχή των Μέσων και της κοινής γνώμης). Ο Ph. Garraud (1990, σ. 18) προσθέτει στην τυπολογία αυτή το μοντέλο της «μεσοποίησης», όπου τα ΜΜΕ, κυρίως, «παιζουν αυτόνομο και κινητήριο ρόλο» στο μέτρο που «επιβάλλουν κάποια πεδία δράσης στην κυβερνητική αρχή ευνοώντας ορισμένα γεγονότα με σημαντική προβολή και επιρροή» (Garraud, 1990, σ. 34). Προσθέτει, επίσης, το «μοντέλο της πολιτικής προσφοράς», προσδιορίζοντας, έτσι, το ρόλο των πολιτικών κομμάτων στη διαμόρφωση της θεματολογίας.

7. J. Kingdon, 1984, *Agendas, alternatives and public policies*, Boston, Little Brown.

8. Υιοθετούμε τη μετάφραση που προτείνεται στην ελληνική έκδοση του βιβλίου των J. W. Dearing, E. M. Rogers, 2005.

Στην περίπτωση του μεταναστευτικού ζητήματος τα παραπάνω μοντέλα θεματολογίας συμπλέκονται μεταξύ τους, χωρίς να μπορούμε να μιλήσουμε για μια γραμμική διαδικασία ανάδειξης και ορισμού του προβλήματος. Ο ορισμός της μετανάστευσης μεταβάλλεται στη διάρκεια των τριάντα πέντε τελευταίων χρόνων, εφόσον μεταβάλλονται οι συνθήκες που ενεργοποιούν το ζήτημα, η δυναμική των δρώντων που συμμετέχουν στην ανάδειξή του και η δυνατότητά τους να επηρεάζουν τον ορισμό του. Οι πρωταγωνιστικοί ρόλοι εναλλάσσονται: σε πρώτη φάση, τα ΜΜΕ παίζουν ρόλο στην ανάδειξη και πλαισίωση του ζητήματος, στη συνέχεια, η πολιτική πρωτοβουλία εστιάζει στο θέμα μέσα από την πρόταση νομοσχεδίων και την επεξεργασία προτάσεων, ενώ, τελικά, κινητοποιούνται και οι κοινωνικές ομάδες προκειμένου να προβάλλουν ορισμένες πλευρές του ζητήματος που θεωρούν ότι δεν έχουν γίνει αντιληπτές από την πολιτική εξουσία. Ανάλογα με το ρόλο που παίζουν οι δρώντες αυτοί αλλάζουν οι προσδιορισμοί του μεταναστευτικού ζητήματος και οι εννοιολογήσεις του αλλοδαπού μετανάστη. Οι παραπάνω δυναμικές προσδιορίζουν τους υπεύθυνους και τα αίτια και προσανατολίζουν τις πολιτικές ρυθμίσεις. Με άλλα λόγια, η σύμπλευση των δυναμικών αλλάζει τον ηγεμονικό ορισμό του ζητήματος και επηρεάζει τη διαδικασία εγγραφής του στη θεσμική θεματολογία.

Πρέπει, στο σημείο αυτό, να επισημάνουμε το ρόλο των ΜΜΕ ως μία από τις δημόσιες αρένες,⁹ που παίζουν κρίσιμο ρόλο στις διαδικασίες σύστασης και ορισμού των προβλημάτων, εφόσον κατέχουν τη δυνατότητα ελέγχου της κοινωνικής ορατότητας των θεμάτων (Gerstlé, 2001). Για τους Dearing και Rogers «προκειμένου τα προβλήματα να θεωρηθούν ζητήματα δημόσιου ενδιαφέροντος, προαπαιτείται η έκθεση, δηλαδή η κάλυψη από τα ΜΜΕ» (2005, σ. 21). Οι κοινωνικοί και πολιτικοί δρώντες που αντιπαρατίθενται δημόσια για τον ορισμό του προβλήματος, που θα καθορίσει και την επίλυσή του, επιζητούν την προβολή των ΜΜΕ προκειμένου να κάνουν αποδεκτή τη δική τους ερμηνευτική πρόταση μέσω της κοινωνικής νομιμοποίησής της. Στο σημείο αυτό, τίθεται το κρίσιμο ζήτημα της προνομιακής πρόσβασης στο πεδίο της πολιτικής δημοσιότητας των ηγετικών ομάδων (Hall, 1978), οι οποίες αποτελούν συχνά τους «πρωταρχικούς προσδιοριστές» των επίμαχων διακυβευμά-

9. Ένα παράδειγμα μοντελοποίησης της «καριέρας» των κοινωνικών προβλημάτων μέσα στις δημόσιες αρένες αναπτύσσεται στο γνωστό άρθρο των S. Hilgartner, C. L. Bosk, 1988, σ. 53-78.

των. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό στην περίπτωση του μεταναστευτικού ζητήματος, εφόσον τόσο οι ίδιοι οι μετανάστες όσο και οι κοινωνικές ομάδες που κινητοποιούνται για τα δικαιώματα των μεταναστών αποτελούν δρώντες οι οποίοι έχουν περιορισμένη πρόσβαση στο πεδίο της μιντιακής ορατότητας λόγω του ότι μειονεκτούν σε πόρους. Όπως γράφει ο Brian Mc Nair, «εξ ορισμού οι περιθωριακοί πολιτικοί δρώντες που ενεργούν έξω από τους ισχύοντες θεσμούς έχουν ένα μειονέκτημα σε σχέση με τα παραδοσιακά κόμματα, την κυβέρνηση και τα επίσημα πολιτικά όργανα. Υστερούν, σχετικά, σε πόρους, και είναι ακριβώς οι πόροι που επιτρέπουν στους θεσπισμένους πολιτικούς δρώντες να κατασκευάζουν ειδήσεις και να καθορίζουν την ημερήσια θεματολογία» (Brian McNair, 2005, σ. 238). Η περιορισμένη πρόσβαση στα μέσα ενημέρωσης έχει ως επακόλουθο την περιορισμένη δυνατότητα επιβολής εναλλακτικών ορισμών των καταστάσεων. Όπως θα δούμε, κρίσιμο ρόλο σε αυτή την περίπτωση έπαιξαν κάποια γεγονότα τα οποία λόγω του δραματικού χαρακτήρα τους αλλά και άλλων χαρακτηριστικών έτυχαν ιδιαίτερης προβολής από τα ΜΜΕ, με αποτέλεσμα να χρησιμοποιηθούν από τις περιθωριοποιημένες ομάδες προκειμένου να μεγιστοποιήσουν την «προσδιοριστική τους ισχύ» (Brian Mc Nair, 2005, σ. 244) και να επιτύχουν μια ευνοϊκή συγκυρία με απώτερο στόχο τη μεταβολή του πλαισίου πρόσληψης του μετανάστη.

Πρέπει, λοιπόν, να προσδιορίσουμε με σαφήνεια τη χρήση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης στην οποία αναφερθήκαμε. Θα δούμε ότι η δημόσια συγκρότηση του μεταναστευτικού ζητήματος, η οποία εκτυλίσσεται μέσω και της «δημόσιας κοινής αρένας» που είναι τα ΜΜΕ, εγγράφεται σε δύο διαδικασίες: τις πολιτικές και κοινωνικές χρήσεις των ΜΜΕ, από τη μια, τις χρήσεις από τους πολιτικούς και κοινωνικούς δρώντες των μέσων ενημέρωσης, από την άλλη. Η πρώτη διαδικασία αφορά στον τρόπο που οι πολιτικοί και κοινωνικοί δρώντες χρησιμοποιούν τα μέσα ενημέρωσης για να κερδίσουν, κυρίως, την πρόσβασή τους στο πεδίο της δημοσιότητας, προϋπόθεση απαραίτητη για την αποτελεσματικότητα της δράσης τους, στο βαθμό που τα μέσα ενημέρωσης βοηθούν στη διάδοση και εξάπλωση των προτεινόμενων ορισμών. Πιο ειδικά, ορισμένες πληροφορίες ή ιδιαίτερα δραματικά γεγονότα που τυγχάνουν έντονης προβολής από τα ΜΜΕ χρησιμοποιούνται τόσο από πολιτικούς και κοινωνικούς δρώντες ως πόροι στην προσπάθειά τους να μεγιστοποιήσουν την προσδιοριστική τους ισχύ και να επιτύχουν αλλαγή των κυρίαρχων ορισμών του μεταναστευτικού ζητήματος. Η δεύτερη διάσταση αναφέρεται στη χρήση των πολιτικών και κοινωνικών φορέων

από τα ΜΜΕ ως «πηγών» στην ανάδειξη των προβλημάτων. Ελλείπει κοινωνικών ομάδων-υποστηρικτών των δικαιωμάτων των μεταναστών, τη δεκαετία του 1980 και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990, οι θεσμικές πηγές, εν προκειμένω η κυβέρνηση και η αστυνομία, αποτελούσαν τις κύριες πηγές ειδησεογραφικής κάλυψης του μεταναστευτικού ζητήματος. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την κατίσχυση ενός παραβατικού πλαισίου ανάδειξης του μετανάστη στο δημόσιο χώρο και νομιμοποίησης της κατασταλτικής μεταναστευτικής πολιτικής. Οι αλληλεπιδράσεις αυτές καθορίζουν σε σημαντικό βαθμό την κυριαρχία στο δημόσιο χώρο του ενός ή του άλλου πλαισίου ανάδειξης του μεταναστευτικού ζητήματος.

Το άρθρο βασίζεται στους νόμους για τη μετανάστευση και τις κοινοβουλευτικές αντιπαραθέσεις που προηγούνται της ψήφισής τους, σε δημοσιεύματα εφημερίδων, κυρίως της εφημερίδας *Ta Néa*,¹⁰ αλλά και στα κείμενα των ίδιων των μεταναστών και του αντιρατσιστικού κινήματος. Προτείνουμε, λοιπόν, τη διερεύνηση τριών βασικών σταδίων συγκρότησης του μεταναστευτικού ζητήματος.

1. Η πρώτη μεταπολιτευτική δεκαετία επηρεάζεται από τη δυναμική της ελληνικής μετανάστευσης και της αποκατάστασης των παλινοστούντων. Αν και, ήδη, από τις δεκαετίες 1970 και 1980, η μεταναστευτική εισροή είναι υπαρκτή, παραγνωρίζεται, ωστόσο, από τη δημόσια πρακτική. Ο θετικός προσδιορισμός της ελληνικής μετανάστευσης, που γίνεται αντιληπτή μέσα από την εθνική ταυτότητα, εκβάλλει σε έναν αυτοματισμό ως προς τον αλλοδαπό μετανάστη, που εγγράφεται στο δημόσιο χώρο ως «απειλή».
2. Από τις αρχές και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990, ο αλλοδαπός μετανάστης έρχεται στο προσκήνιο μέσα από μια παραβατική δραστηριότητα, τη λαθρομετανάστευση. Η πολιτική πρακτική, έτσι όπως εκφράστηκε στο νόμο του 1991, και η ιδιαίτερα έντονη προβολή του πλαισίου της λαθρομετανάστευσης από τα ΜΜΕ συμβάλλουν στην εγκληματοποίηση του αλλοδαπού. Η ηγεμονία της παραβατικής εικόνας του μετανάστη ισχυροποιείται από την απουσία ή τη μειωηφική παρουσία εναλλακτικών προσδιορισμών της κατάστασης, ελλεί-

10. Πρόκειται για δημοσιεύματα της εφημερίδας *Ta Néa*, υλικό που συλλέξαμε στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος που διενεργήθηκε από το Ινστιτούτο Πολιτικής Κοινωνιολογίας του ΕΚΚΕ καθώς και για συμπληρωματικά δημοσιεύματα της εφημερίδας που συλλέξαμε για το παρόν άρθρο. Για τα πρώτα, βλ. Φ. Κουντούρη, 2008, *Ο μετανάστης στον ελληνικό Τύπο: 1950-2005. Η περίπτωση της εφημερίδας Ta Néa*, Έρευνα – Μελέτη, *Κείμενα Εργασίας- Working Papers*, 2008/15, Αθήνα, ΕΚΚΕ, σ. 99.

- πει συγκρότησης κοινωνικού και πολιτικού αντιλόγου.
3. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, αλλάζουν οι συνθήκες και το πλαίσιο πρόσληψης του μεταναστευτικού ζητήματος στην Ελλάδα. Τόσο η κοινωνική δυναμική όσο και γεγονότα δραματικά με θύματα μετανάστες μεταστρέφουν το δημόσιο ενδιαφέρον από την οικονομική και κοινωνική επικινδυνότητα του μετανάστη σε θέματα ρατσισμού και ξενοφοβίας, αλλά και στα προβλήματα των ίδιων των μεταναστών (πολιτικά δικαιώματα, νομιμοποίηση, προβλήματα δεύτερης γενιάς μεταναστών) επηρεάζοντας, τελικά, τη θεσμική θεματολογία.

2. Ο ΞΕΝΟΣ, ΑΥΤΟΣ Ο ΑΓΝΩΣΤΟΣ: Η ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΗΣ ΑΛΛΟΔΑΠΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗ ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

Κατά την πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο, ο Έλληνας μετανάστης κυριαρχεί τόσο στη δημόσια όσο και τη θεσμική θεματολογία, τόσο στην ειδησεογραφία όσο και στην πολιτική δράση. Η σύσφιγξη των σχέσεων με την ελληνική διασπορά και η παλιννόστηση αποτελούν δύο σημαντικές πολιτικές πρωτοβουλίες. Προάγεται, έτσι, στο δημόσιο χώρο ένας θετικός προσδιορισμός της μετανάστευσης, εφόσον αυτή οργανώνεται γύρω από την εθνική ταυτότητα. Οι συνθήκες αυτές οδηγούν στη δημόσια παραγνώριση της αλλοδαπής μετανάστευσης και στον προσδιορισμό των μεταναστών ως «απειλή», πλαίσιο που εξυπηρετεί τη διάκριση Ελλήνων – ξένων.

Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1980, το μεταναστευτικό ζήτημα οργανώνεται ουσιαστικά γύρω από τον Έλληνα μετανάστη. Η έντονη μεταναστευτική κίνηση από την Ελλάδα,¹¹ μια χώρα κατεξοχήν αποστολής μεταναστών, προσανατόλισε σε σημαντικό βαθμό το δημόσιο ενδιαφέρον μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990, όταν η μαζική πλέον είσοδος στην Ελλάδα αλλοδαπών μεταναστών μετατόπισε το ενδιαφέρον στη μεταναστευτική εισροή. Το ενδιαφέρον υποστηρίχθηκε από την

11. Αναφερόμαστε εδώ στη δεύτερη φάση της μετανάστευσης, την ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση (Μουσουρού, 1991, σ. 48), η οποία είναι, μεταπολεμικά, η κύρια μορφή μετανάστευσης από τη χώρα μας: μεταξύ των ετών 1955 και 1977 μετανάστευσαν από την Ελλάδα 1.236.280 άτομα. Όσο διαρκεί το έντονο ρεύμα μετανάστευσης προς τη Δυτική Ευρώπη παρατηρείται και μια ασθενέστερη κίνηση παλιννόστησης.

πολιτική δυναμική: Μετά το 1970, το ελληνικό κράτος παύει να εξαρτά το μεταναστευτικό φαινόμενο αποκλειστικά από την οικονομική πολιτική και προσεγγίζει ευρύτερα το ζήτημα μέσα από τη σκοπιά σύσφιγξης της σχέσης του «εθνικού κέντρου» με τον ελληνισμό της διασποράς και από τη σκοπιά της παλιννόστησης (Μουσούρου, 1991, σ. 176-177). Παράλληλα, με την ενίσχυση των σχέσεων με τους ομογενείς της διασποράς, η παλιννόστηση καθίσταται ιδιαίτερα σημαντική στην κυβερνητική θεματολογία.¹² Ο πολιτικός στόχος της παλιννόστησης οδηγεί, από τα τέλη του 1970, στη λήψη σειράς μέτρων μέσω των οποίων παρέχονται οικονομικά κίνητρα (για απόκτηση κατοικίας, δημιουργία συνεταιριστικής επιχείρησης, για την εισαγωγή ατελώς οικοσυσσκευής και αυτοκινήτου), επιδόματα (για εγκατάσταση στην επαρχία, για τα παιδιά), ενώ διευκολύνεται η αναζήτηση εργασίας (προγράμματα εκπαίδευσης, σεμινάρια ενημέρωσης) και παρέχεται ασφαλιστική κάλυψη (Μουσούρου, 1991, σ. 193-195).

Τις δεκαετίες που η μεταναστευτική κίνηση από την Ελλάδα είναι έντονη, ο Έλληνας μετανάστης και τα προβλήματα που συνοδεύουν τη μετανάστευσή του κυριαρχούν στο δημόσιο χώρο και, πιο ειδικά, στην ειδησεογραφία. Στα άρθρα που έχουμε συλλέξει από την εφημερίδα *Ta Nea*, για την πρώτη αυτή περίοδο, παρατηρούμε ότι τα δημοσιεύματα παρουσιάζουν διεξοδικά τους Έλληνες μετανάστες μέσα από αναφορές για την παραμονή τους στο εξωτερικό και την επαγγελματική τους διαδρομή. Στα ρεπορτάζ ιδιαίτερη μνεία γίνεται για την εργατικότητα τους, τη φιλοπρόοδο νοοτροπία τους («Οι Έλληνες της Δυτικής Γερμανίας. Κουβαλάνε μαζί τους την Ελλάδα. Φιλομαθείς και φιλοπρόοδοι», 29/05/1975), τα δικαιώματά τους στην ασφάλιση, την εργασία, το συνδικαλισμό, την κατάδειξη κάθε είδους ρατσισμού, υποδείξεις προς τη φιλοξενούσα χώρα («Οι Έλληνες και οι Τούρκοι εργάτες της Δυτικής Ευρώπης σε κοινή δράση για το κυπριακό και τα προβλήματα», 15/05/1975). Οι αφηγήσεις των ίδιων των Ελλήνων μεταναστών κυριαρχούν. Παράλληλα, βρίσκουμε κάποια ιδιαίτερα εξυμνητικά ρεπορτάζ-προσωπογραφίες, που στοχεύουν στην ανάδειξη των ικανοτήτων των Ελλήνων («Ο πιο παλιός Έλληνας μετανάστης την Αμερική. Οδυσσέας...Ζορμπάς...Νικ Πωλ...», 29/11/1980).

12. Σύμφωνα με την Μουσούρου (1991, σ. 177), ήδη ο υπουργός εργασίας, στις αρχές του 1975, μιλώντας σε σύσκεψη των υπουργών του ΟΟΣΑ, υποστήριξε την ανάγκη σταδιακής παλιννόστησης μεταναστών.

Η ελληνική μετανάστευση αποτέλεσε αντικείμενο αντιπαράθεσης ανάμεσα στο ΠΑΣΟΚ και τη Νέα Δημοκρατία, γεγονός που συντέλεσε με τη σειρά του στην καθιέρωσή της σε κεντρικό ζήτημα στο δημόσιο χώρο. Οι εκλογές του 1985 είναι ένα δείγμα εγγραφής του ζητήματος στον πολιτικό ανταγωνισμό. Δημοσιεύματα που αναφέρονται στην άφιξη μεταναστών στην Ελλάδα για να παραστούν στις ομιλίες πολιτικών προς αυτούς και να ψηφίσουν («Φθάνουν τα πράσινα καρβάνια της νίκης. Στηρίζουν ΠΑΣΟΚ και οι μετανάστες. Έρχονται 14.000 ψηφοφόροι από το Μόναχο», 20/05/1985) αναδεικνύουν και τη σημασία που η ελληνική μετανάστευση έχει για το πολιτικό πεδίο. Στο παραπάνω δημοσίευμα διαβάζουμε την ανακοίνωση του ΠΑΣΟΚ, η οποία είναι ενδεικτική της αντιπαράθεσης για την ελληνική μετανάστευση: «Δεν πρέπει να ξεχνάει κανείς ότι οι κυβερνήσεις της Δεξιάς χαρακτήριζαν τη μετανάστευση από συναλλαγματική άποψη “ευλογία Θεού”, αδιαφορώντας τελείως για το ότι μακροπρόθεσμα αυτή η “ευλογία” αφαίμαξε πληθυσμιακά την ελληνική ύπαιθρο, δημιούργησε πολύπλοκα κοινωνικά προβλήματα και είχε ανυπολόγιστες συνέπειες σε κάθε τομέα της εθνικής ζωής του τόπου. Η πολιτική αποκατάσταση του μετανάστη ήταν έργο του ΠΑΣΟΚ που τον είδε όχι σαν πηγή συναλλάγματος αλλά μέτοχο και διαμορφωτή της Ελλάδας».

Είναι σαφές ότι η ελληνική μετανάστευση υπερισχύει τόσο στις δημόσιες πρακτικές όσο και στους δημόσιους λόγους. Η εικόνα αυτή έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τον χωρίς ταυτότητα «ξένο», που έχει φθάσει στην Ελλάδα από τα μέσα της δεκαετίας του 1970,¹³ όταν η ενδοευρωπαϊκή μετανάστευση ήταν σε έξαρση. Ο «ξένος» αναφέρεται απογυμνωμένος από χαρακτηριστικά ταυτοτικά, χωρίς όνομα, χωρίς επίσημη καταγραφή, χωρίς εργασιακά δικαιώματα, ενώ δεν υπάρχει νομοθεσία που να

13. Τη δεκαετία του 1970, Πακιστανοί, Ινδοί, Φιλιππινέζοι, Ταϊλανδοί, Λιβανέζοι, Λίβανοι, πολλοί λιγότεροι Σουδανοί (τη δεκαετία 1960), πρόσφυγες από τη Γκάνα, την Αιθιοπία και τη Σιέρα Λεόνε εισρέουν στην Ελλάδα και απασχολούνται σε ναυπηγεία, νοσοκομεία, ταβέρνες, κτηνοτροφεία, ορυχεία, ή ως οικιακό βοηθητικό προσωπικό. Σύμφωνα με τον Στρ. Γεωργούλα (2001, σ. 203): «Από τη δεκαετία του 1970 και μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1980, η οικονομική κρίση στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, οι επενδύσεις στην ελληνική οικονομία και κατ'επέκταση η ανάγκη για εργατικά χέρια δημιουργούν δύο μεταναστευτικά κύματα προς την Ελλάδα. Ένα κύμα παλιννόστησης κυρίως αλλά και ένα σημαντικό ποσοστό ατόμων από χώρες του Τρίτου Κόσμου (Αφρική, Ασία) το οποίο έβρισκε δουλειά σε βιομηχανία, εμπόριο και υπηρεσίες, σε εργασίες χαμηλού γοήτρου, συνήθως ανθυγιεινές και κακοπληρωμένες. Σύμφωνα με την απογραφή της ΕΣΥΕ το 1991, επρόκειτο για 130.000 αλλοδαπούς με τις οικογένειές τους, ενώ οι νόμιμα εργαζόμενοι ήταν γύρω στις 24.000 σύμφωνα με το Υπουργείο Εργασίας».

τον αφορά. Η Μουσούρου (1991, σ. 105) αναφέρει ότι οι περισσότεροι από τους μετανάστες αυτούς είναι παράνομοι, ενώ αγνοούνται από την εργατική νομοθεσία, το κράτος και την κοινή γνώμη. Είναι χαρακτηριστικό ότι την εποχή εκείνη τα δημοσιεύματα που αφορούν τους «ξένους» αναφέρονται αποκλειστικά σε παραβάσεις και όχι στον αριθμό τους, τις συνθήκες διαβίωσής τους, τον τόπο εργασίας τους, τα προβλήματά τους ή τα δικαιώματά τους. Να επισημάνουμε εδώ και ένα άλλο στοιχείο. Ο αλλοδαπός δεν συγκροτείται δημόσια σε αντιπαράθεση με τον Έλληνα. Οι δύο μεταναστευτικές κινήσεις δεν αντιπαραβάλλονται ούτε στην ειδησεογραφία, ούτε και στους δημόσιους λόγους. Με άλλα λόγια, οι όποιες περιορισμένες εικόνες των αλλοδαπών μεταναστών που συναντούμε στον Τύπο δεν αντιπαρατίθενται με τις εξευγενισμένες αναπαραστάσεις του Έλληνα μετανάστη.

Η πρόσληψη του αλλοδαπού μετανάστη γίνεται, την εποχή εκείνη, μέσα από το πλαίσιο της δυσπιστίας και, κυρίως, μέσα από το πλαίσιο της οικονομικής απειλής. Θεωρούμε ότι η οργάνωση της ελληνικής μεταναστευσης γύρω από την εθνική ταυτότητα συνέβαλε σημαντικά στην καλλιέργεια αυτής της εικόνας του ξένου. Το πλαίσιο της απειλής λειτούργησε διακριτικά σε σχέση με το θετικό προσδιορισμό του Έλληνα μετανάστη.

Είναι σημαντικό να αναφερθούμε και στις άλλες συνθήκες που ευνόησαν την πρόσληψη του μετανάστη ως οικονομική απειλή: Πρόκειται για την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ και τη συνεπαγόμενη ελεύθερη διακίνηση εργατών εντός Ευρώπης, την έλλειψη ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού και την παλιννόστηση των δεκαετιών 1960 και 1970.

Η έντονη μεταναστευτική κίνηση σε συνδυασμό με την οικονομική άνοδο της εργατικής τάξης και τη στενότητα εργατικού δυναμικού σε ορισμένα επαγγέλματα οδήγησε σε έλλειψη ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού η οποία γίνεται εμφανής από τα τέλη της δεκαετίας του 1960–αρχές της δεκαετίας του 1970 (Μουσούρου, 1991, σ. 104). Το δυναμικό αυτό, προερχόμενο από χώρες της Αφρικής, της Ασίας¹⁴ και άλλες χώρες, άρχισε να εισέρχεται από το 1972, δημιουργώντας ένα στρώμα

14. Όπως αναφέρει η Κ. Κασιμάτη (2003, σ. 33): «Ήδη από τη δεκαετία του 1970 η Ελλάδα εξεδήλωσε ενδιαφέρον μέσα από διμερείς συμφωνίες με χώρες κυρίως του Μαγρέμπ να αποκτήσει φθινό εργατικό δυναμικό, το οποίο θα ενίσχυε τον δευτερεύοντα τομέα της δυαδικής αγοράς εργασίας, δηλαδή την ανειδίκευτη εργασία... Τότε εμφανίζονται μαζικές εισροές Πακιστανών και Αφρικανών που κάλυψαν θέσεις στον τομέα των υπηρεσιών ή των ανειδίκευτων θέσεων εργασίας».

ξένων εργατών, παράνομων στη μεγάλη πλειονότητά τους, οι οποίοι έφτασαν να αποτελούν το 1%-3% του εργατικού δυναμικού της χώρας (Σούλης, 1984, σ. 84 σε Μουσούρου). Όπως σημειώνει η Μουσούρου (1991, σ. 105), οι επιπτώσεις του δυναμικού αυτού στην ελληνική αγορά εργασίας, σε περίοδο αυξημένης ανεργίας, υπήρξαν σημαντικές. Ταυτόχρονα, στη δεκαετία του 1980, κυριάρχησε η πολιτική αντίληψη ότι οι αλλοδαποί καλύπτουν πρόσκαιρα τις θέσεις εργασίας. Στο πλαίσιο αυτό, η Ελλάδα ακολούθησε μια «πολιτική μη αφομοίωσης ενός εναλλασσόμενου εργατικού δυναμικού, όπως έκανε η Γερμανία» (Μουσούρου, 1991, σ. 168), καθώς, όπως σημειώνει η Έμκε- Πουλοπούλου (1990, σ. 75), η Ελλάδα είχε ανάγκη το εργατικό δυναμικό προκειμένου για εργασίες που οι Έλληνες αρνούνται να κάνουν, τόσο μέσα στο σπίτι όσο και για εργασίες εποχικές στον τουρισμό και τη γεωργία. Η συγγραφέας αναφέρει ότι μόνο το 1985 εισήλθαν στη χώρα 60.000 περίπου Πολωνοί «τουρίστες», ενώ το 1988 10.000 Πολωνοί έχουν άδεια εργασίας ενώ το 1990 εισέρχονται στη χώρα 15 άτομα την ημέρα (1990, σ. 20).

Από την άλλη, ο προσδιορισμός της αλλοδαπής μετανάστευσης ως οικονομικής απειλής πρέπει να λάβει υπόψη το σημαντικό ρεύμα της παλιννόστησης που, όπως προείπαμε, ήταν ένας από τους κεντρικούς στόχους της μεταναστευτικής πολιτικής, έτσι όπως αυτή αναπτύχθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1970. Την περίοδο 1973-1980 σύμφωνα και πάλι με την Έμκε- Πουλοπούλου (1986, σ. 26), οι παλιννοστούντες φτάνουν τους 390.000, χωρίς, όμως, να έχουν δημιουργηθεί οι προϋποθέσεις δημιουργικής απασχόλησης.

Έχουμε δύο παραδείγματα δημοσιευμάτων από την περίοδο αυτή (Κουντούρη, 2008) που δείχνουν ότι, αρχικά, η συγκρότηση του μεταναστευτικού ζητήματος περνάει μέσα από την οικονομική επικινδυνότητα των αλλοδαπών μεταναστών. Οι μετανάστες στοχοποιούνται ως υπεύθυνοι της εργασιακής ανασφάλειας. Οι τίτλοι των δημοσιευμάτων επικαλούνται το φόβο και αντιπαραβάλλουν τους μετανάστες με τους Έλληνες εργάτες και τους παλιννοστούντες.

Ένα από τα δημοσιεύματα αυτά τιτλοφορείται «Μαύροι ψαράδες στα καΐκια μας. Θα πεινάσουν οι Έλληνες;» (*Ta Néa*, 18/11/1980). Το ρεπορτάζ, βασιζόμενο σε μαρτυρίες και «συνεντεύξεις» Ελλήνων ψαράδων οι οποίοι περιθωριοποιήθηκαν από τους πλοιοκτήτες όταν θέλησαν να διεκδικήσουν καλύτερους μισθούς, αναφέρεται σε τριάντα «μαύρους» ψαράδες (πρόκειται για ψαράδες με προέλευση το Κάιρο), οι οποίοι έχουν εκποτίσει τους Έλληνες ψαράδες στη Μηχανιώνα της Θεσσαλονίκης.

Δύο είναι τα ενδιαφέροντα στοιχεία του δημοσιεύματος: το πρώτο είναι η ορατή στο σήμερα απειλή με μελλοντικές τάσεις ενδυνάμωσης («Πέρσι ήταν τρεις, φέτος τριάντα, του χρόνου ίσως και τα γρι-γρι τα δουλεύουν οι μαύροι, έτσι όπως το επάγγελμα του αλιεργάτη βουλιάζει κατακόρυφα καθημερινά στον τόπο μας...») και το δεύτερο είναι η αντιπαράθεση που προβάλλεται από την εφημερίδα ανάμεσα στον Έλληνα και τον αλλοδαπό εργάτη. Ο Έλληνας παρουσιάζεται ως μέλος ενός σωματείου, έχει δικαιώματα και οικονομικές διεκδικήσεις, είναι έμπειρος. Από την άλλη, ο ξένος είναι εκείνος που αρπάζει τη δουλειά, ενσαρκώνει την απειλή («Οι καπετάνιοι σφίγγουν τα λουριά των αιτημάτων και αντί να τα ικανοποιήσουν ή να διαπραγματευθούν, γλιστράμε προς την εύκολη και πιο κερδοφόρα λύση. Στρέφονται προκλητικά προς την Αφρική κουβαλώντας μαύρα χέρια...»), είναι ο άπειρος («οι καπετάνιοι στρέφονται προς την Αφρική κουβαλώντας μαύρα χέρια που μέχρι τώρα πολλά από αυτά δούλευαν στις παραλίες της Βεγγάζης ή σε ποταμίσινα νερά»), «σπέρνει» την έχθρα («ήρθαν και σπάρθηκε διχόνοια και μάλωσαν συντοπίτες μεταξύ τους, μάλωσαν και οι γιοι με τους πατεράδες»). Οι ψαράδες επικαλούνται τις ευθύνες της κυβέρνησης (που έδωσε τις άδειες) και των πλοιοκτητών, ωστόσο ο τίτλος είναι ενδεικτικός μιας ανασφάλειας την οποία εντείνει η εισαγωγή στην Ελλάδα του ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού.

Το δεύτερο ρεπορτάζ που επιχειρεί να καταγράψει τους «αλλοδαπούς» που ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα το συναντούμε το 1985 (*Τα Νέα*, 1/11/1985) με τίτλο «Ανεργία: Μία ανοιχτή πληγή. Αλλοδαποί σε δουλειές που δεν θέλουν οι ντόπιοι». Ο υπότιτλος του ρεπορτάζ αναφέρει: «Ξένοι εργάτες απασχολούνται σε θέσεις εργασίας Ελλήνων. Λεπτομερή στοιχεία δεν υπάρχουν αλλά το πρόβλημα δεν είναι οξύ». Το δημοσίευμα βασίζεται σε συνέντευξη με τον κ. Φουκαράκη του τμήματος αλλοδαπών της Δ/σης Κρατικής Ασφάλειας και επιχειρεί την ενημέρωση σχετικά με τους «έγχρωμους» (όπως αναφέρει ο συντάκτης του ρεπορτάζ), το ποσοστό των παράνομων αλλοδαπών, την ύπαρξη λαθρεμπόρων «μεσαζόντων», τα μεροκάματα που παίρνουν και τις δουλειές στις οποίες απασχολούνται, τις συνθήκες διαβίωσής τους, τις πόλεις που τους φιλοξενούν, τις ειδικές άδειες που φέρουν κ.λπ.

Μέσα από το δεύτερο δημοσίευμα ο αλλοδαπός μετανάστης συγκροτείται και πάλι ως απειλή, ως παράγοντας της ανεργίας στην Ελλάδα («Πόσοι αλλοδαποί ή «έγχρωμα» εργατικά χέρια υπάρχουν στη χώρα μας και κατά πόσο συμβάλλουν όλοι αυτοί στη ντόπια ανεργία;»), ενώ η εφημερίδα αντιπαραβάλλει τους ομογενείς στους αλλογενείς μετανά-

στες. Είναι βέβαιο ότι οι δημοσιογραφικές προσλήψεις των ομογενών επηρεάζονται από τη μεταναστευτική πολιτική που έχει αναγορεύσει την παλιννόστηση σε κεντρικό πολιτικό στόχο. Στο ρεπορτάζ («Πολιτικοί πρόσφυγες, με πτυχία και “περγαμηνές” στην ανεργία. Χημικός-οικοδόμος! Αρχιτέκτων-καθαρίστρια!») παρουσιάζονται οι προσωπικογραφίες δύο ομογενών μεταναστών οι οποίοι μιλούν για τα εργασιακά προβλήματα που αντιμετώπισαν μετά τον επαναπατρισμό τους στην Ελλάδα και εκθέτουν τις δυσκολίες που έχει προκαλέσει η ανεργία. Από τη μια, λοιπόν, οι επαναπατρισμένοι πολιτικοί πρόσφυγες οι οποίοι αναγκάζονται, παρ' ότι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, να δουλέψουν στην οικοδομή και την καθαριότητα και, από την άλλη, οι ξένοι τεχνίτες, απειλή για την ανεργία που πλήττει τους Έλληνες και έμμεσα υπεύθυνοι για την ανεργία που πλήττει και τους επαναπατρισμένους ομογενείς.

Συμπερασματικά, το πρώτο στάδιο συγκρότησης του μεταναστευτικού έχει δύο βασικά χαρακτηριστικά. Από τη μια, η ελλιπής δημόσια αναγνώριση, παράγωγο της δυναμικής της ελληνικής μετανάστευσης που κυριαρχεί στη μιντιακή και πολιτική θεματολογία. Από την άλλη, η πρόσληψη του μετανάστη μέσα από ένα πλαίσιο οικονομικής επικινδυνότητας το οποίο συγκροτείται αντιπαραθετικά είτε προς τον Έλληνα εργάτη, είτε προς τον ομογενή μετανάστη.

3. Ο ΛΑΘΡΟΜΕΤΑΝΑΣΤΗΣ ΩΣ ΑΠΕΙΛΗ. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΗΣ ΘΕΣΜΙΚΗΣ ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, και κυρίως στις αρχές της δεκαετίας του 1990, το μεταναστευτικό ρεύμα προς την Ελλάδα αυξάνει. Μετανάστες, κυρίως Αλβανοί, επωφελούνται από το άνοιγμα των συνόρων και εισρέουν στην Ελλάδα σε αριθμούς που ξεπερνούν το σύνολο των αλλοδαπών που μέχρι τότε ζούσαν στη χώρα. Είναι αυτή την εποχή που ο αλλοδαπός μετανάστης μπαίνει στο επίκεντρο της πολιτικής και της δημόσιας θεματολογίας, και πάλι, όμως, ως απειλή. Από τη μια, η μετανάστευση ταυτίζεται με την παράνομη δραστηριότητα, τη λαθρομετανάστευση, και, από την άλλη, η λαθρομετανάστευση συνδέεται με την αύξηση της εγκληματικότητας, της ανεργίας και με μια εικόνα απειλητικής εισβολής. Τόσο οι πολιτικές πρακτικές όσο και οι πολιτικοί και μιντιακοί λόγοι που στο στάδιο αυτό είναι οι βασικοί προσδιοριστές του ζητήματος εστιάζουν το ενδιαφέρον τους σε αυτές τις όψεις του μεταναστευτικού ζητήματος.

Η μαζική εισροή εγγράφεται άμεσα στην κυβερνητική θεματολογία και καταλήγει στην υιοθέτηση του νόμου 1975/1991, «Είσοδος-έξοδος, παραμονή, εργασία, απέλαση αλλοδαπών, διαδικασία αναγνώρισης προσφύγων και άλλες διατάξεις»,¹⁵ ο οποίος έρχεται να υποκαταστήσει το νόμο 4310/1929 «περί εγκαταστάσεως και κινήσεως αλλοδαπών εν Ελλάδι, αστυνομικού ελέγχου, διαβατηρίων και απελάσεων και εκποτίσεων». Στο άρθρο αυτό, δεν στοχεύουμε στην ανάλυση του νέου νόμου, ενδιαφερόμαστε, όμως, για την ανάδειξη των στοιχείων εκείνων που επηρέασαν το δημόσιο λόγο περί του μεταναστευτικού ζητήματος.

Πρέπει να επισημάνουμε ότι η ανάληψη της πολιτικής ευθύνης επίλυσης του προβλήματος προηγείται του κοινωνικού διαλόγου σχετικά με τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις του φαινομένου. Ο Στρ. Γεωργούλας μάς δίνει μια συνοπτική εικόνα των βασικών αξόνων του νόμου: «γενικά στοιχεία του μοντέλου της “παλιάς” και μόνης (ελλείπει “νέας”) μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα είναι η προσωρινότητα της παραμονής του αλλοδαπού, η αντιμετώπιση αυτού ως εργάτη και όχι ως πολίτη και μάλιστα με προσφορά θέσεων εργασίας κοινωνικά ανεπιθύμητων, η αδιαφορία για την ανάπτυξη δικτύων κοινωνικής προστασίας, η έμφαση στην κατασταλτική πολιτική, η πρωτοκαθεδρία των φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου για την αντιμετώπιση ενός κοινωνικού προβλήματος και βέβαια η αναπαραγωγή και διατήρηση της παράνομης μετανάστευσης» (Γεωργούλας, 2001, σ. 207). Σε ό,τι αφορά το τελευταίο στοιχείο, το οποίο μπήκε στο επίκεντρο του δημόσιου διαλόγου και προσδιόρισε την ταυτότητα της μετανάστευσης σε όλη την περίοδο σύστασης του προβλήματος, να επισημάνουμε ότι «μετά το 1987 καταγράφεται πτώση του αριθμού των αδειών εργασίας για αλλοδαπούς», ενώ «μετά το 1989 το πρόβλημα εντείνεται καθώς η μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα, στην ουσία υπακούοντας στα μικρά και μεγάλα οικονομικά συμφέροντα συντηρεί την παράνομη μετανάστευση, κατευθύνοντας τους νέους μετανάστες στην παραοικονομία» (Γεωργούλας, 2001, σ. 204).

15. Ο τρόπος με τον οποίο ιεραρχείται το περιεχόμενο του νόμου προδίδει την αντίληψη των κυβερνητικών: Αρχικά αναφέρεται στην αστυνόμευση της λαθρομετανάστευσης (αστυνομικός έλεγχος μεθοριακών διαβάσεων, αστυνομικός έλεγχος, ομάδες δίωξης λαθρομετανάστευσης), στη συνέχεια στην είσοδο των αλλοδαπών (άδεια παραμονής για εργασία, κατάλογος ανεπιθύμητων αλλοδαπών), στις άδειες εργασίας αλλοδαπών, στη ρύθμιση παραμονής αλλοδαπών (το ενδιαφέρον σημείο του τέταρτου κεφαλαίου είναι η διάκριση του νόμου μεταξύ ομογενών, προσφύγων και αλλοδαπών), στους περιορισμούς και τις απελάσεις.

Το πλαίσιο της παράνομης μετανάστευσης κινητοποιήθηκε σε σημαντικό βαθμό από την πολιτική εξουσία, και μέσα από τον πρώτο νόμο, που θέλησε να δώσει λύση στο πρόβλημα. Η εγγραφή της παράνομης μετανάστευσης στη θεσμική θεματολογία συνδέεται άμεσα με την εγγραφή της φηγούρας του λαθρομετανάστη στο δημόσιο χώρο μέσα από ένα αρνητικό πλαίσιο εγκληματικότητας, εισβολής και αύξησης της ανεργίας. Αυτό γίνεται φανερό τόσο από τους πολιτικούς όσο και από τους μιντιακούς λόγους που συμπλέουν στην κατασκευή της μετανάστευσης ως απειλής. Λέγοντας σύμπλευση εννοούμε την ευθυγράμμιση των πολιτικών και μιντιακών πλαισιώσεων γύρω από το πρόβλημα της μετανάστευσης, ως προς τον προσδιορισμό των υπεύθυνων-ενόχων και των αποδεκτών λύσεων. Θα δούμε στη συνέχεια ότι στο δημόσιο χώρο κυριαρχεί η παράνομη μετανάστευση και η «ενοχοποίηση» του λαθρομετανάστη, γεγονός που παρέχει νομιμοποίηση στη δημόσια πολιτική. Η καθιέρωση της παράνομης μετανάστευσης στο δημόσιο χώρο ως ηγεμονικού πλαισίου ανάδειξης του μεταναστευτικού ζητήματος οφείλεται στην απουσία ανταγωνιστικών εναλλακτικών ορισμών και στην αυξημένη επιρροή κυβερνητικών και άλλων θεσμικών πηγών στη διαμόρφωση της δημόσιας θεματολογίας και στον ορισμό του προβλήματος. Η νομιμοποίηση της δυναμικής που καθιέρωσε η θεσμική θεματολογία επιτελέστηκε μέσα από τη θεματολογία των μέσων, ο ρόλος της οποίας ήταν καθοριστικός την κρίσιμη στιγμή της ανάδειξης του ζητήματος στη δημόσια θεματολογία.

3.1. Λαθρομετανάστευση και εγκληματικότητα

Ο βουλευτής της ΝΔ, Δ. Σταμάτης, αναφέρει στην εισήγησή του για το νόμο 1975/1991 στη Βουλή: «Εισερχόμενοι (οι αλλοδαποί), παραμένοντες και εργαζόμενοι παράνομα, δημιουργούν τεράστια κοινωνικά προβλήματα στο κράτος ενώ αναπόφευκτα τα δικά τους προβλήματα προσπαθούν να τα λύσουν επιδιδόμενοι, δυστυχώς, γενικά στην εγκληματικότητα».¹⁶ Τέσσερα χρόνια μετά, το 1995, ο τότε υπουργός Δημόσιας Τάξης, Σ. Βαλυράκης, στο πλαίσιο της Διυπουργικής Επιτροπής θα προτείνει τη θωράκιση και στεγανοποίηση των συνόρων για την αντιμετώπιση του προβλήματος των λαθρομεταναστών «που παίρνει πια απειλητικές διαστάσεις», ενώ θα συνδέσει το κύμα της λαθρομετανάστευσης με άλλα κοινωνικά προβλήματα, και κυρίως αυτό της εγκληματικότητας:

16. Πρακτικά συνεδρίασης 10/10/91, σ. 35, αναφέρονται στο Στρ. Γεωργούλας (σ. 212).

«Ιδιαίτερα αρνητική είναι η επίδραση στους δείκτες της εγκληματικότητας που επηρεάζεται αυξητικά, αφού σε ορισμένα εγκλήματα έχουμε αύξηση έως και 40%» (*Ta Nέα*, 2/11/1995). Η εφημερίδα θα δώσει την είδηση μέσα από τον τίτλο «Κλείνουν τα ελληνοαλβανικά σύνορα για τους λαθρομετανάστες. Ηλεκτρονική παρακολούθηση», ενώ οι εκφράσεις που χρησιμοποιεί ο συντάκτης αποδίδουν στο φαινόμενο διαστάσεις εισβολής («το πρόβλημα των λαθρομεταναστών παίρνει απειλητικές διαστάσεις», «η λαθρομετανάστευση ακολουθεί αυξητικές τάσεις χρόνο με το χρόνο»). Στο δημοσιογραφικό λόγο η καλλιέργεια της απειλής που ενσαρκώνει ο μετανάστης για το έθνος περνάει μέσα από την αναφορά στην αριθμητικά αυξητική τάση του φαινομένου («Εισβολή εποχικών εργατών από τη Γιουγκοσλαβία και τη Πολωνία», *Ta Nέα* 5/05/1990, «Εισβολή Αλβανών λαθρομεταναστών», *Ta Nέα* 23/05/1995).

Η αναπαραστασιακή σύνδεση του μετανάστη με την εγκληματικότητα έχει καταστεί αντικείμενο έρευνας από πολλούς συγγραφείς. Ο Β. Καρύδης αναφέρει ότι τα μέσα μαζικής επικοινωνίας είχαν καθοριστικό ρόλο των μέσων στη σύνδεση της μαζικής άφιξης των Αλβανών στις αρχές της δεκαετίας του 1990 με την εκλαμβανόμενη ως ραγδαία αύξηση της εγκληματικότητας (Καρύδης, 1996). Στο ίδιο πλαίσιο κινείται η έρευνα του Β. Βαμβακά, ο οποίος εστιάζει στην αναπαραστασιακή πρόοδεση της παράνομης μετανάστευσης (λαθρομετανάστευση) των αρχών της δεκαετίας του 1990 στο χώρο της εγκληματικότητας (Βαμβακάς, 1997). Άλλες μελέτες επιμένουν στην κατίσχυση του εγκληματικού στερεοτύπου του μετανάστη στον Τύπο, το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1990 (Παύλου, 2001), στην κατασκευασμένη από τα ΜΜΕ απειλητική μορφή του «μετανάστη-εγκληματία» (Κωνσταντινίδου, 2001) και στην περαιτέρω αναγωγή του μετανάστη σε «κοινωνικό εχθρό» (Τσουκαλά, 2001).

Είναι σημαντικό στο σημείο αυτό να παραθέσουμε τα αποτελέσματα της έρευνας που διεξήγαμε στα αρχεία της εφημερίδας *Ta Nέα* (Κουντούρη, 2008). Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990, δεν υπάρχουν δημοσιεύματα στην εφημερίδα που να αφορούν στους λαθρομετανάστες. Αντίθετα, η λαθρομετανάστευση αποκτά ιδιαίτερη προβολή, από το 1990 και μετά. Από τα 36 δημοσιεύματα που έχουμε καταγράψει συνολικά για το 1990 και 1995 (μήνες Μάιος και Νοέμβριος), τα 15 αναφέρονται στη «λαθρομετανάστευση»,¹⁷ τα 6 στην παραβατική δράση¹⁸

17. «Κοστίζουν ακριβά στη Ρόδο οι λαθρομετανάστες» 22/05/1990, «Δούλευαν λαθραία 16 Γιουγκοσλάβοι» 2/05/1990, «Πρόβλημα οι λαθρομετανάστες» 9/05/1990, «Λαθρομετανά-

των αλλοδαπών, τα 3 στη μεταναστευτική πολιτική της κυβέρνησης, με έμφαση στις δράσεις κατά της παράνομης μετανάστευσης, τα 3 στα ρατσιστικά φαινόμενα, ενώ 6 δημοσιεύματα αφορούν στις εξελίξεις στην Αλβανία που επηρεάζουν τη μεταναστευτική εισροή.

Η ποσοτική κυριαρχία των πλαισίων αυτών δείχνει ότι ο λόγος των Μέσων για τη μετανάστευση μονοπωλείται από το πλαίσιο της παραβατικής δράσης των αλλοδαπών μεταναστών. Η τάση αυτή της ειδησεογραφίας συντέλεσε σε αυτό που ο Β. Καρύδης ονομάζει «διαδικασία εγκληματοποίησης και κοινωνικής κατασκευής του μετανάστη-εγκληματία». Πιο συγκεκριμένα, ο Β. Καρύδης αναφέρει ότι «λίγο μετά τη μαζική άφιξη των Αλβανών –κυρίως– μεταναστών στις αρχές της δεκαετίας του 1990 παρατηρούνται διαδικασίες συγκρότησης ενός αρνητικού στερεοτύπου που εξισώνει τον αλλοδαπό με το “λαθρομετανάστη”, και αυτόν με τον επικίνδυνο εγκληματία. Γενικότερα, η ποινικοποίηση-εγκληματοποίηση της μεταναστευτικής κοινότητας οργανώνεται γύρω από την έννοια της “λαθρομετανάστευσης”, αντίληψη και πρακτική που εξακολουθεί να κυριαρχεί ακόμα και όταν το νομικό καθεστώς των μεταναστών σχετικά ομαλοποιείται» (Καρύδης, 2004, σ. 216).

3.2. Λαθρομετανάστευση και οικονομική επικινδυνότητα

Η λαθρομετανάστευση συνδέεται, επίσης, με το πλαίσιο της οικονομικής επικινδυνότητας του μετανάστη στον εσωτερικό καταμερισμό εργασίας, το οποίο εξακολουθεί να αποτελεί ένα βασικό πλαίσιο προβολής, διαμεσολαβημένο, όμως, από το 1990 και μετά, από την παραβα-

στες: Χαμογελόντας στο άγνωστο» 15/11/1990, «Εισβολή Αλβανών λαθρομεταναστών» 23/05/1995.

18. Πρόκειται για δημοσιεύματα σύντομα, που δεν αποκλίνουν από την αφήγηση της πηγής, που στις περιπτώσεις αυτές συνήθως είναι η αστυνομία, ενώ οι δημοσιογράφοι εστιάζουν στο πρόσωπο του δράστη και στο ίδιο το γεγονός του εγκλήματος χωρίς να υπάρχουν αναφορές σχετικά με τις ευρύτερες συνθήκες παραγωγής των δράσεων αυτών (Κουντούρη, 2008). Οι διαπιστώσεις αυτές συναντούν εκείνες της Ε. Λαμπροπούλου και του Α. Αρφάρα: «Η παρουσίαση της εγκληματικότητας στον Τύπο επικεντρώνεται στον τρόπο τέλεσης της πράξης, στη διαλεύκανσή της, στην απαγγελία κατηγορίας και στην καταδίκη... Επί πλέον, η παρουσίαση γίνεται συνήθως από τη σκοπιά του παρέχοντος την πληροφορία, που είναι κυρίως η αστυνομία. Το κοινωνικό πλαίσιο της εγκληματικότητας και η πραγματική έκτασή της δεν προβάλλονται από τον Τύπο, η εγκληματική πράξη παρουσιάζεται με δραματικό τρόπο. Το έγκλημα επικεντρώνεται στο πρόσωπο του δράστη και σε ορισμένα χαρακτηριστικά αυτού και της οικογένειάς του». Ε. Λαμπροπούλου, Α. Αρφάρας, 2000, *Τύπος και εγκληματικότητα. Εγκληματίες και θύματα στο κατώφλι του 21ου αιώνα*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, σ. 440-441.

τική δράση του μετανάστη. Σε δημοσίευμα της εφημερίδας *Ta Nέα* που φέρει τον τίτλο «Πέλεκυς νόμου για τη μαύρη εργασία. Σχέδιο νόμου για την πάταξη της λαθροαπασχόλησης αλλοδαπών με πέντε μέτρα φωτιά» διαβάζουμε: «Η παρουσία αλλοδαπών επηρεάζει αποφασιστικά την αγορά εργασίας και την κοινωνία στο σύνολό της. Η αύξηση της ανεργίας στη χώρα συνδυάζεται με την επέκταση της παράνομης απασχόλησης αλλοδαπών.... Ο ένας στους δύο Αθηναίους θεωρεί την παρουσία ξένων στη χώρα μας αρνητικό παράγοντα, με κυριότερες συνέπειες την αύξηση της ανεργίας και της εγκληματικότητας» (*Ta Nέα*, 17/11/1995).

Η σύνδεση της λαθρομετανάστευσης με την ανεργία νομιμοποιείται και μέσα από μια από τις πρώτες δημοσκοπήσεις για τη μετανάστευση. Η ερώτηση τίθεται με τρόπο που προκαταλαμβάνει την απάντηση: η μετανάστευση συνδέεται ευθέως με την αύξηση της ανεργίας και καταλήγει να την παρουσιάζει ως μέγιστη οικονομική απειλή. Η ερώτηση είναι: «Λόγω του υψηλού επιπέδου ανεργίας το κράτος θα πρέπει να απαγορεύσει την είσοδο και εργασία στη χώρα μας μεταναστών;». Οι αρνητικές απαντήσεις φτάνουν έτσι στο 72,5% και ενορχηστρώνονται από την εφημερίδα υπό τον τίτλο «Όχι στους ξένους λένε οι 7 στους 10». Διαβάζουμε: «Σπάνια στο παρελθόν κάναμε συζητήσεις για τους ξένους που εργάζονται στη χώρα μας. Και όμως τα τελευταία χρόνια το θέμα έρχεται στην επικαιρότητα όλο και πιο συχνά. Να φταίει η αύξηση της ανεργίας, ο μεγάλος αριθμός των μεταναστών, η μείωση της ανεκτικότητάς μας; Όποιες και να είναι οι αιτίες, η δημοσκοπήση των *Νέων* αποκαλύπτει ότι το 72,5% τάσσεται υπέρ της απαγόρευσης εισόδου και της εργασίας ξένων μεταναστών στη χώρα μας με την ελπίδα να μειωθούν τα υψηλά επίπεδα της ανεργίας». Η δημοσκοπήση παρέχει μια νομιμοποιητική εικόνα στην καταστολή της εισόδου των μεταναστών και στην τακτική της επαναπροώθησής τους, η οποία συνεπικουρείται, στο ίδιο άρθρο, από την κινδυνολογία σχετικά με την αυξητική τάση των μεταναστών στη χώρα («Ένας στους δέκα κατοίκους της Ελλάδας θα είναι σύντομα ξένος»). Το δημοσίευμα βασίζεται σε πηγή του Υπ. Οικονομίας και σημειώνει: «Όσοι ασχολούνται με το θέμα εκτιμούν ότι υπάρχει πιθανότητα να πλησιάσουν το ένα εκατομμύριο... πόρισμα της Επιτροπής εμπειρογνομόνων του υπουργείου Εθν. Οικονομίας σχετικά με την ανεργία παρατηρεί ότι ο μεγάλος αριθμός μεταναστών συντείνει στη δημιουργία περαιτέρω υπερβάλλουσας προσφοράς εργασίας, η οποία τελικά αυξάνει την ανεργία» (*Ta Nέα*, 31/05/1995).

Το κυρίαρχο, την εποχή εκείνη, πλαίσιο της δημόσιας πολιτικής προσδιόρισε σε σημαντικό βαθμό τους λεκτικούς προσδιορισμούς που

χρησιμοποίησαν τα ΜΜΕ. Οι προσδιορισμοί «λαθρομετανάστης», «εποχικός εργάτης», «αλλοδαποί ανασφάλιστοι», «παράνομοι μετανάστες», αντανακλούν το περιεχόμενο της δημόσιας πολιτικής που αφορά στη διατήρηση της προσωρινότητας, στην οπτική της αντιμετώπισης του αλλοδαπού ως εργάτη και όχι ως πολίτη, στην έμφαση της παράνομης συμπεριφοράς, στη χρήση κατασταλτικών μηχανισμών. Από τη μια, η καθυστέρηση χρήσης της λέξης «μετανάστης», ως προσδιοριστικής για τον αλλοδαπό μετανάστη, παραπέμπει στην αναπαραστασιακή πρόσδεση των δημόσιων αντιλήψεων περί μετανάστευσης στον Έλληνα μετανάστη. Η υπερίσχυση αυτή λειτούργησε σε βάρος του αλλοδαπού μετανάστη, ο οποίος έπρεπε να διαχωριστεί από την εξιδανικευτική εικόνα του Έλληνα μετανάστη. Όπως άλλωστε αναφέρει ο Μ. Παύλου «αυτός ο θετικά φορτισμένος προσδιορισμός –λόγω της ιστορικής ελληνικής μετανάστευσης στο εξωτερικό– επίμονα δεν παραχωρείται στους πρόσφατα μεταναστεύσαντες πληθυσμούς» (Παύλου, 2001, σ. 140). Από την άλλη, η μεταναστευτική εισροή παγιώνεται την περίοδο εκείνη ως πλαίσιο μιας απειλητικής παραβατικότητας που τείνει να πάρει ενδημικές διαστάσεις. Η κυριαρχία του προσδιορισμού αυτού εμπνεύστηκε σε σημαντικό βαθμό από την πολιτική εξουσία και παγιώθηκε στο δημόσιο χώρο μέσα από τη χρήση που του επιφύλαξαν τα ΜΜΕ. Η έλλειψη εναλλακτικών ορισμών λόγω της απουσίας ορατών κοινωνικών κινητοποιήσεων επέτρεψε την ηγεμονία των πλαισίων της λαθρομετανάστευσης και της παραβατικότητας. Ο ηγεμονικός ορισμός της μετανάστευσης ως παράνομης δραστηριότητας, η οποία παίρνει απειλητικές διαστάσεις, ενώ εμφανίζεται να έχει επιπτώσεις στην αύξηση της ανεργίας και της εγκληματικότητας, προσανατόλισε, σε σημαντικό βαθμό, τις στάσεις και αντιλήψεις του κοινού φέρνοντας στο προσκήνιο ξενοφοβικές στάσεις και δυσπιστία απέναντι στον ξένο. Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές στα αποτελέσματα εμπειρικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε το 1993 (όπου αξιοποιήθηκαν και στοιχεία από την έρευνα του *Ευρωβαρόμετρου* της περιόδου 1989-1993) όπου το 70% θεωρεί ότι «οι ξένοι που ζουν στην Ελλάδα είναι πάρα πολλοί», το 65% συμφωνεί απολύτως και το 20% μάλλον συμφωνεί με την άποψη ότι «πολλοί από τους ξένους που ζουν στην Ελλάδα αποτελούν δημόσιο κίνδυνο», ενώ διαπιστώνεται ομοφωνία σχετικά με το ότι οι ξένοι στη χώρα μας αυξάνουν την ανεργία στους Έλληνες (σχεδόν το 90% των ερωτηθέντων) (Βλ. Βούλγαρης κ.ά., 1995, σ. 86).

4. Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΜΕΤΑΝΑΣΤΗ. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΖΟΥΝ ΤΟ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Παρατηρούμε, από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, μια σημαντική μετατόπιση του προσδιορισμού του προβλήματος από το πλαίσιο της παραβατικής δράσης του αλλοδαπού, σε μια πιο σύνθετη πλαισίωση που αφορά σε προβλήματα ρατσισμού και ξενοφοβίας, νομιμοποίησης, ενώ από τα μέσα της δεκαετίας του 2000, η δημόσια αντιπαράθεση τείνει να εστιάζει στο ζήτημα της κοινωνικής και πολιτικής ένταξης των μεταναστών. Η σημαντική κοινωνική δυναμική που αναπτύσσεται μετατοπίζει τις δημόσιες αναπαραστάσεις ενώ επηρεάζει και την πολιτική δυναμική. Μέχρι τα μέσα του 1990, το μεταναστευτικό δεν αποτελούσε αντικείμενο δημόσιας αντιπαράθεσης, εφόσον οι θεσμικοί και μιντιακοί λόγοι συνέκλιναν στον ορισμό μιας κατάστασης ως ανεπιθύμητης, προσδιόρισαν τους υπαίτιους και τους ενόχους και καθόρισαν με αυτό τον τρόπο το περίγραμμα του δημόσιου προβλήματος, δίνοντας τις λύσεις που προδίκαιζε το ίδιο το περίγραμμα. Το μεταναστευτικό ζήτημα αποκτά, από τη δεκαετία του 1990, κοινωνικό και πολιτικό αντίλογο, έγινε, με άλλα λόγια, επίμαχο αντικείμενο τόσο της πολιτικής όσο και της κοινωνικής αντιπαράθεσης. Η εμπλοκή κοινωνικών και πολιτικών αντιπαρατιθέμενων πόλων διασφάλισε τόσο την προβολή του ζητήματος όσο και την επανακατασκευή του στη βάση εναλλακτικών ορισμών.

Η εννοιολογική επαναδιαπραγμάτευση του μεταναστευτικού ζητήματος οφείλεται σε μια σειρά συνθηκών και δράσεων: α. Η συγκρότηση του αντιρατσιστικού κινήματος, στα μέσα της δεκαετίας του 1990, αναδεικνύει νέους δρώντες, υπερασπιστές των μεταναστών, με δημόσιο λόγο και πρόσβαση στο πεδίο της κοινωνικής ορατότητας. Παράλληλα, η αυτοργάνωση των μεταναστών και η δημιουργία του Συντονιστικού των Μεταναστευτικών και Αντιρατσιστικών Οργανώσεων (η κοινή έκφραση κοινοτήτων μεταναστών και αντιρατσιστικών οργανώσεων), ευνοεί τη συγκροτημένη προς τα έξω παρουσία των μεταναστών.¹⁹ β. Δραματικά γεγονότα, όπως δολοφονίες μεταναστών, επηρέασαν τον

19. Εδώ πρέπει να σημειώσουμε και την ιδιαίτερη παρουσία του μεταναστευτικού τύπου στην Ελλάδα ο οποίος αριθμεί πάνω από 28 εφημερίδες (το 2007) σε 11 γλώσσες, που απευθύνονται σε 50.000 αναγνώστες. Ο μεταναστευτικός Τύπος εμφανίστηκε ακριβώς μετά από την πρώτη νομιμοποίηση των μεταναστών το 1998, όταν άρχισε μεγάλος αριθμός μεταναστών να γνωρίζει τους νόμους και τη γραφειοκρατία. Βλ., σχετικά, Α. Μοαβία, Συνέδριο

τρόπο προβολής από τα μέσα ενημέρωσης του μεταναστευτικού ζητήματος, παραχωρώντας δημοσιότητα τόσο στους ίδιους τους μετανάστες όσο και στα προβλήματά τους, ενώ, παράλληλα, το πλαίσιο της εγκληματικής παραβατικότητας των μεταναστών σταδιακά εκποπίζεται από την ειδησεογραφία δίνοντας προβάδισμα σε προβλήματα εργασιακής ανασφάλειας και θυματοποίησης των ίδιων των μεταναστών. γ. Θεσμοί, όπως ο συνήγορος του πολίτη, φέρνουν στο προσκήνιο προβλήματα κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων των μεταναστών.²⁰ δ. Επιστημονικές πρωτοβουλίες, συνέδρια, συζητήσεις, το Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής (ΙΜΕΠΟ),²¹ αναδεικνύουν ζητήματα ρατσισμού και ξενοφοβίας ενώ, παράλληλα, αναζητούν ένα πλαίσιο συσσωματικής μεταναστευτικής πολιτικής. ε. Η ένταξη του ζητήματος στο συνδικαλιστικό κίνημα και τον πολιτικό ανταγωνισμό: τόσο οι συνδικαλιστές όσο και τα κόμματα της Αριστεράς, ΚΚΕ και ΣΥΝ, προωθούν θέματα και δραστηριοποιούνται υπέρ μιας αντιρατσιστικής και ενταξιακής πολιτικής.

Η κοινωνική και πολιτική δυναμική επηρέασε και τη θεσμική θεματολογία. Τόσο η θεσμοθέτηση της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης²² όσο και τα προεδρικά διατάγματα του 1997 αποτελούν την πρώτη θεσμική αντιμετώπιση του ζητήματος της νομιμοποίησης αλλοδαπών. Να επιση-

Ινστιτούτου Οπτικοακουστικών Μέσων (Ι.Ο.Μ.), «Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και διαμόρφωση στερεοτύπων», 14 Φεβρουαρίου 2007 στο Ζάππειο, πηγή: www.migrant.gr

20. Ο Κύκλος Δικαιωμάτων του Ανθρώπου εντός του Συνηγόρου του Πολίτη ήδη στην πρώτη του έκθεση του 1998 διατυπώνει κριτική ως προς το νομοθετικό πλαίσιο (ν. 1975/1991), αναδεικνύει τη θετική συνεισφορά των μεταναστών στην οικονομία και στηλιτεύει τις συνθήκες διαβίωσης των μεταναστών. Βλ. «Γενικές παρατηρήσεις του Συνηγόρου του Πολίτη σχετικά με το σχέδιο νόμου του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης για τη “Μετανάστευση και Παραμονή Αλλοδαπών στην Ελληνική Επικράτεια”», σ. 1-2.

21. Το Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής (ΙΜΕΠΟ) συστήνεται με Προεδρικό Διάταγμα το 2002. Η αποστολή του ΙΜΕΠΟ συνοψίζεται «στην έρευνα του μεταναστευτικού φαινομένου και την εκπόνηση μελετών για το σχεδιασμό και την εφαρμογή μιας βιώσιμης και ρεαλιστικής μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης». Παράλληλα, το ΙΜΕΠΟ έχει το ρόλο συμβούλου της κυβέρνησης στη διαμόρφωση πολιτικής σε θέματα μετανάστευσης και συμμετείχε στο πρόγραμμα της κοινοτικής πρωτοβουλίας EQUAL με άξονα «την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας σε σχέση με την αγορά εργασίας». Βλ. Διαδικτυακή ιστοσελίδα του Ινστιτούτου: www.imepo.gr

22. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση θεσμοθετείται με το νόμο 2413/1996, ο οποίος προβλέπει τη δημιουργία διαπολιτισμικών σχολείων (δημόσιων ή ιδιωτικών) για την εκπαίδευση ατόμων με ιδιαίτερες εκπαιδευτικές, κοινωνικές, πολιτιστικές ή μορφωτικές ανάγκες. Το 2007 υπάρχουν στην Ελλάδα 26 διαπολιτισμικά σχολεία: 13 δημοτικά, 9 γυμνάσια και 4 λύκεια. Στην περίοδο 1997-2000 και 2001-2004 λειτούργησαν επίσης δύο προγράμματα

μάνουμε ότι και οι δύο νόμοι που ακολουθούν, οι 2910/2001 και 3386/2005, θέτουν, και αυτοί, στο επίκεντρο της ρύθμισης τα ζητήματα νομιμοποίησης. Επιπλέον, να σημειώσουμε τη θεσμική αντίδραση στο ρατσισμό και τη ξеноφοβία το 2003, με το νομοσχέδιο για τις φυλετικές διακρίσεις που στοχεύει στην καθιέρωση συστήματος προστασίας για θύματα φυλετικών, εθνικών, θρησκευτικών και άλλων διακρίσεων στην εργασία, την αγορά, τις συναλλαγές κ.λπ. («Αδίκημα οι φυλετικές διακρίσεις», *Τα Νέα*, 25/10/2003).

Παρακάτω θα εξετάσουμε τα γεγονότα και τις κοινωνικές και πολιτικές δράσεις μέσα από τις οποίες αναδεικνύεται το πλαίσιο του ρατσισμού και της ξеноφοβίας, το οποίο θα προσανατολίσει και τις προτεινόμενες λύσεις, αρχικά τη νομιμοποίηση, και, σταδιακά, την κοινωνική και πολιτική ένταξη των μεταναστών.

Τον Μάρτιο του 1995 δημιουργείται το Δίκτυο Κοινωνικής Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών, το οποίο διοργανώνει κινητοποιήσεις με άξονα τη νομιμοποίηση των μεταναστών και το πολιτικό άσυλο.²³ Τον Ιούνιο του 1996 δημιουργείται το Συντονιστικό Μεταναστευτικών και Αντιρατσιστικών Οργανώσεων το οποίο διοργανώνει το πρώτο αντιρατσιστικό φεστιβάλ στις 6 και 7 Ιουλίου 1996, με σύνθημα «Οι μετανάστες δεν είναι πρόβλημα, έχουν προβλήματα». Στο φεστιβάλ, που αποτελεί κορύφωση της πολύμηνης καμπάνιας για τη νομιμοποίηση όλων των μεταναστών, οργανώνονται συζητήσεις με θέματα μεταξύ άλλων, «Νομιμοποίηση των αλλοδαπών εργαζομένων στην Ελλάδα», «Μετανάστρια: Εκμετάλλευση, βία και πορνεία», «Εργατικό κίνημα και μετανάστες».²⁴ Σύμ-

μεγάλης κλίμακας, τα Επιχειρησιακά Προγράμματα Εκπαίδευσης και Αρχικής Κατάρτισης (ΕΠΕΑΚ) που αφορούν στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και τη βελτίωση των επιδόσεων των Τριγυνοπαίδων, των αλλοδαπών και παλιννοστούντων μαθητών και των μουσουλμανοπαίδων. Βλ., σχετικά, Η. Θάκας, 30/06/2007, *Ελληνικό Φόρουμ μεταναστών*: <http://www.migrant.gr>.

23. Το ίδιο το Δίκτυο αναφέρει στην ιστοσελίδα του ότι «Από την πρώτη στιγμή το Δίκτυο πρωτοστατεί στις κινητοποιήσεις και η καμπάνια για τη νομιμοποίηση αποτελεί κεντρικό άξονα της δράσης του. Οι θέσεις του συμβάλλουν καθοριστικά στη διαμόρφωση πολιτικών θέσεων εκ μέρους πολιτικών, συνδικαλιστικών και κοινωνικών οργανώσεων, με βασικό πολιτικό αίτημα τη νομιμοποίηση όλων των μεταναστών και το πολιτικό άσυλο. Αίτημα που, από την πρώτη εκδήλωση για τη νομιμοποίηση που έγινε στο Πολυτεχνείο το Μάρτιο του 1996 μέχρι την τελευταία διαδήλωση στις 2 Δεκεμβρίου του 2006, συνεχίζει να είναι κεντρικό αίτημα του μεταναστευτικού κινήματος». Βλ. ιστοσελίδα, www.anthropos.gr.

24. Αναφέρουμε τα συνθήματα του πρώτου φεστιβάλ και εκείνου του 1998: «Για να αποδείξουμε ότι η ξеноφοβία και ο ρατσισμός δεν είναι μονόδρομος: υπάρχουν και η φιλοξενία, η αλληλεγγύη, ο διεθνισμός...» «... Αντιπαράθετουμε την κοινωνική αλληλεγγύη στις

φωνα με τους διοργανωτές, στο πρώτο Φεστιβάλ συμμετέχουν 25 μεταναστευτικές κοινότητες και αντιρατσιστικές οργανώσεις και το παρακολουθούν 4.000 γυναίκες και άντρες. Είναι χαρακτηριστικό ότι, σταδιακά, ο αριθμός των κοινοτήτων και των οργανώσεων αλλά και του κόσμου που συμμετέχει αυξάνει.²⁵ Την ίδια εποχή ιδρύονται σωματεία μεταναστών όπως, μεταξύ άλλων, η Νιγηριανή Κοινότητα στην Ελλάδα (ιδρύθηκε το 1993), η Κενυατική Κοινότητα Ελλάδας (ιδρύθηκε το 1997), η Ένωση των Σιέρα Λεόνε (ιδρύθηκε το 1999), η Σουδανική Κοινότητα (ιδρύθηκε το 1994 και αναγνωρίστηκε το 1998), το Φόρουμ των Αλβανών Μεταναστών (ιδρύθηκε τον Μάιο 1997), το σωματείο των Βουλγάρων «Βασίλ Λεβσκι» (1997), η Κοινότητα του Μαγκρέμπ (1998). Το 1997, δημιουργείται το Στέκι των Μεταναστών, ενώ, το 2002, οργανώνεται το Ελληνικό Φόρουμ Μεταναστών, το οποίο ξεκινά με τη συμμετοχή εννέα οργανώσεων, οι οποίες σταδιακά αυξάνονται για να φτάσουν τις τριάντα τρεις.

Είναι σημαντικό να επισημάνουμε, ότι, παράλληλα με τους υποστηρικτές των δικαιωμάτων των μεταναστών και κυρίως της νομιμοποίησής τους, που αποτελεί τον κεντρικό άξονα του αντιρατσιστικού κινήματος, διαμορφώνεται και ένας αντίπαλος πόλος. Για πρώτη φορά, τον Μάιο του 1998, η «Χρυσή Αυγή» κάνει την πρώτη μεγάλη ανοικτή εμφάνισή της σε συγκέντρωση, με κυρίαρχο σύνθημα: «Ζήτω οι Έλληνες εργάτες, έξω τώρα όλοι οι μετανάστες» («Οι Έλληνες στον ιστό της ξενοφοβίας», *Τα Νέα*, 4/05/1998). Εξάλλου, όπως αναφέρεται σε δημοσίευμα, την ίδια εποχή, έχουν ξεκινήσει διαβουλεύσεις για την ίδρυση ακροδεξιού κόμματος στην Ελλάδα, το οποίο θα εκδηλωθεί τελικά αργότερα («Δύο Φίρερ στην ίδια πόλη. Η παράλληλη προσπάθεια των Βορίδη και Πλεύρη να διεκδικήσουν την πολιτική έκφραση της ακροδεξιάς. Χαρτογράφηση των τάσεων και των ονομάτων του χώρου», *Ελευθεροτυπία*, στήλη *Ιός*, 2/11/1997). Το μεταναστευτικό ζήτημα θα παίξει κεντρικό ρόλο στην προγραμματική και πολιτική συγκρότηση των ομάδων αυτών.

Μία σημαντική παράμετρος ανάδειξης στο δημόσιο χώρο του ρατσισμού ως προβληματικού πλαισίου που ευνοεί τόσο τους υποστηρικτές

ρατσιστικές διακρίσεις, την πολυεθνική ενότητα στην ξενοφοβία, το διεθνισμό στον εθνικισμό. Αυτή είναι η ελπίδα όλων μας, Ελλήνων και ξένων, λευκών και έγχρωμων, χριστιανών, μουσουλμάνων και άθεων...» (1998). Βλ. ιστοσελίδα Αντιρατσιστικού φεστιβάλ, antiracistfestival.gr, Βλ. επίσης Ν. Γκλαρνέτατζης, 2001.

25. Παραδειγματικά αναφέρουμε ότι το 1997 συμμετέχουν 46 μεταναστευτικές κοινότητες και αντιρατσιστικές οργανώσεις, το 1998 ο αριθμός τους ανεβαίνει σε 51, για να φτάσει το 2004 σε 176 συλλογικότητες και οργανώσεις από 46 χώρες.

των μεταναστών όσο και τους ίδιους τους μετανάστες είναι η μετατόπιση της ειδησεογραφίας από το πλαίσιο της λαθρομετανάστευσης. Ρατσιστικά εγκλήματα αλλά και το άνοιγμα του έντυπου Τύπου σε νέες θεματικές (όπως η θυματοποίηση αλλά και τα εργασιακά προβλήματα των ίδιων των μεταναστών) εκβάλλουν στην απομάκρυνση της ειδησεογραφικής επικαιρότητας από τον επίσημο λόγο των δημόσιων αρχών και δίνουν τη δυνατότητα στους νέους φορείς κοινωνικής δράσης να παρέμβουν στο πεδίο της δημοσιότητας και να συμβάλλουν στον προσδιορισμό του μεταναστευτικού ζητήματος.

Θα ξεκινήσουμε από τα δραματικά γεγονότα ή αλλιώς τα γεγονότα-ερεθίσματα (trigger-events) (Rogers, Dearing, 2005), ανθρώπινες δραματικές ιστορίες που έχουν τη δυνατότητα να απλοποιούν τα θέματα και να τα ωθούν στην πρώτη γραμμή της θεματολογίας των μέσων. Τέτοιου τύπου γεγονότα λειτουργούν ως σταθμοί, ως «αποθήκες μνήμης» που παγιώνουν τους ορισμούς²⁶: με τα γεγονότα-ερεθίσματα καθιερώνεται στο δημόσιο χώρο ο ρατσισμός ως πρόβλημα, ενώ δίνεται η δυνατότητα σε περιθωριακούς δρώντες να συμμετέχουν στον προσδιορισμό του προβλήματος. Στη διάρκεια του 1998 ρατσιστικά επεισόδια εκδηλώνονται σε όλη την Ελλάδα: άρνηση εξυπηρέτησης Αλβανών σε χώρους αναψυχής, απαγόρευση της κυκλοφορίας σε Αλβανούς μετά τη δύση του ηλίου, σε χωριό της Κατερίνης, μαζική εκδίωξη Αλβανών από μία κοινότητα στην Εύβοια. Τον Απρίλιο του 1998, λαμβάνει χώρα αυτό που θα χαρακτηριστεί ως «το πρώτο ρατσιστικό έγκλημα». Πρόκειται για τη δολοφονία του Νιγηριανού μικροπωλητή Ούτσι που αρχικά αποδόθηκε από

26. Έχουμε αλλού χαρακτηρίσει την ύπαρξη τέτοιων γεγονότων ως συγκυρίες κρίσης, στη διάρκεια των οποίων οι μηχανισμοί μέσω των οποίων ο Τύπος παρεμβαίνει στη διάμορφωση της κοινωνικής και πολιτικής δυναμικής είναι πολύ πιο αποτελεσματικοί. Δύο είναι τα σημαντικότερα στοιχεία λειτουργίας των ΜΜΕ στις συγκυρίες κρίσης. Πρώτον, τα γεγονότα που ενέχουν διαστάσεις δραματικές και απρόβλεπτες εγγράφονται άμεσα στη θεματολογία των Μέσων, επωφελούμενα μιας έντονης προβολής. Δεύτερον, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης έχουν τον πρώτο λόγο στη μετατροπή ενός γεγονότος σε πρόβλημα που χρήζει πολιτικής ρύθμισης, γεγονός που σημαίνει ότι παρεμβαίνουν άμεσα στον ορισμό των προβληματικών καταστάσεων. Με άλλα λόγια, στις συγκυρίες κρίσης η ορατότητα των θεμάτων αλλά και η δυνατότητα παρέμβασης που έχουν τα μέσα ενημέρωσης στους ορισμούς των προβλημάτων είναι μεγαλύτερη με αποτέλεσμα την κατασκευή «σταθμών» που λειτουργούν ως «αποθήκες μνήμης». Η ανάδειξη και η έντονη ορατότητα ορισμένων πλαισίων δρα αποτελεσματικά στην παγίωση αυτών των πλαισίων στο δημόσιο χώρο με μεγαλύτερη ένταση από ό,τι στην περίπτωση των συγκυριών ρουτίνας. Βλ. F. Kountouri, 2006, *L'agenda politique...*, όπ.π.αφ.

τους ίδιους τους δολοφόνους σε Αλβανούς.²⁷ («Οι Έλληνες στον ιστό της ξενοφοβίας», *Ta Nέα*, 4/05/1998, «Τον σκότωσαν γιατί δεν πουλούσε την αξιοπρέπειά του», *Ta Nέα*, 28/04/1998). Οι συνεντεύξεις με τον πρόεδρο και τον γραμματέα της Νιγηριανής κοινότητας ευνοούν την ανάδειξη των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες στην Ελλάδα. Ένα δεύτερο επεισόδιο δολοφονίας αλλοδαπών έρχεται ένα χρόνο μετά, τον Οκτώβριο του 1999, όταν ο Παντελής Καζάκος δολοφονεί δύο Κούρδους και τραυματίζει θανάσιμα άλλους έξι μετανάστες. Το γεγονός αυτό εγγράφεται άμεσα ως έξαρση ρατσισμού («7ωρο δρομολόγιο ρατσιστικού αμόκ», *Ta Nέα*, 23/10/1999), ενώ κόμματα και εκπρόσωποι θεσμών καταδικάζουν το γεγονός χρησιμοποιώντας βαριές εκφράσεις. Στη συνέχεια, και άλλες περιπτώσεις, όπως η περίπτωση του σημαιοφόρου μαθητή Οδυσσέα Τσενάι τον Οκτώβριο του 2000²⁸, υποκινούν και πάλι την αντιπαράθεση, βάζοντας στο επίκεντρο της συζήτησης τα ξενοφοβικά αισθήματα των Ελλήνων. Πρέπει, επίσης, να επισημάνουμε ότι η δημοσιογραφική «εισαγωγή» των εξεγέρσεων στα γαλλικά προάστια τον Νοέμβριο του 2005 προσανατόλισε το ενδιαφέρον στο μετανάστη «δίπλα μας», διευρύνοντας τον προβληματισμό σχετικά με τα πολιτικά δικαιώματα των οικονομικών μεταναστών και το ζήτημα της ιθαγένειας στα παιδιά δεύτερης γενιάς.

Η δυναμική των γεγονότων αυτών επηρεάζει το σύνολο της θεματολογίας των Μέσων, όπως τουλάχιστον μπορούμε να παρατηρήσουμε τους μήνες Μάιο και Νοέμβριο των ετών 2000 και 2005 (Κουντούρη, 2008). Παρατηρούμε σημαντική μετατόπιση τόσο σε επίπεδο επιλογής θεματικών αναφορικά με τη μετανάστευση όσο και σε επίπεδο χρήσης πηγών. Πιο ειδικά, οι αναφορές στους λαθρομετανάστες²⁹ χάνουν την

27. Την εποχή εκείνη καταγγέλλεται από πολλές πηγές έξαρση των ΜΜΕ στη σύνδεση της αύξησης της εγκληματικότητας σε μετανάστες. Η αλβανική πρεσβεία σε παρέμβασή της για το γεγονός στο χωριό της Κατερίνης, όπως αναφέρεται σε τηλεγράφημα του REUTERS, καταγγέλλει ότι «από τον Μάρτιο (1998), σχεδόν όλα τα ελληνικά ΜΜΕ ξεκίνησαν μια αντι-αλβανική εκστρατεία, προσάπτοντας την ανησυχητική αύξηση της εγκληματικότητας που υπάρχει στην Ελλάδα, σε Αλβανούς μετανάστες», «Πρωτοφανές εμπόργκο», *Ta Nέα* 26/03/1998.

28. Η Α. Βεντούρα (2004, σ. 191) αναλύει την εκτύλιξη της επιχειρηματολογίας πάνω στο θέμα αυτό από όλες τις αντιπαρατιθέμενες πλευρές για να δείξει ότι ο ρατσιστικός λόγος συνυφαίνεται με παλαιότερα ιδεολογήματα.

29. Σημαντικό ρόλο στην απομάκρυνση του δημοσιογραφικού λόγου από τους λαθρομετανάστες παίζει η μείωση των ποσοστών εισερχόμενων μεταναστών: Ο Μαυρέας υποστηρί-

ορατότητά τους, ενώ οι κυβερνητικοί και οι δημόσιες αρχές δεν αποτελούν πλέον τους πρωταρχικούς προσδιοριστές του ζητήματος. Τα ΜΜΕ ανοίγονται στους ίδιους τους μετανάστες, στους επιστήμονες, στις αντιρατσιστικές οργανώσεις, στα πολιτικά κόμματα που διαφοροποιούνται στο θέμα της μετανάστευσης. Επιγραμματικά, μπορούμε να επισημάσουμε τις παρακάτω αναπαραστασιακές μετατοπίσεις: Καταρχάς, παρουσιάζεται και ο ίδιος ο αλλοδαπός ως θύμα είτε της εγκληματικής δραστηριότητας των άλλων (είτε των Ελλήνων, είτε ακόμα και των ομοεθνών του) σε βάρος του είτε των ρατσιστικών τάσεων της ελληνικής κοινωνίας.³⁰ Δευτερευόντως, διαπιστώνουμε μια στροφή στα προβλήματα των μεταναστών (εργασίας, διαβίωσης και προβλήματα δεύτερης γενιάς)³¹ αλλά και την ιδιαίτερη ενασχόληση με ζητήματα μεταναστευτικής πολιτικής. Στη δεκαετία που ξεκινάει δειλά από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και φτάνει ως τις μέρες μας, ο αλλοδαπός αντιμετωπίζεται πλέον ως οικονομικός μετανάστης, μέσα από μια πιο σύνθετη ματιά των θεμάτων που συνδέονται με τη μετανάστευση: ο μετανάστης είναι αναγνωρίσιμος, έχει δικαιώματα εργασιακά, είναι ενταγμένος σε συλλογικότητες, εντάσσεται δηλαδή σε ένα ευρύτερο πλέγμα αιτιών και συνεπειών, γεγονός που παραπέμπει στη θεματική³² πλαισίωση του φαινομέ-

ζει ότι, σύμφωνα με τα δεδομένα της έρευνας της V-PRC, «κατά το διάστημα 1990-1998 διαπιστώνεται σταθερή ροή μεταναστών προς τη χώρα μας, η οποία κυμαίνεται σε ετήσια ποσοστά μεταξύ 6,5% και 13,6% του συνόλου των εισερχομένων μεταναστών στη χώρα». Το σχετικό ποσοστό μειώνεται σταθερά κατά τη διάρκεια του 1999, όπου φτάνει στο 2,3%, κατά μία μονάδα πιο πάνω από τα ποσοστά του 1989 (κατά τη δεκαετία 1977-1988 η έρευνα καταγράφει το ποσοστό του 1,9%) (Μαυρέας, 2002, σ. 180-181).

30. Τίτλοι ρεπορτάζ της εφημερίδας *Τα Νέα*: «Τέσσερις στους δέκα Έλληνες ενοχλούνται από την παρουσία άλλων εθνοτήτων, σύμφωνα με την πρώτη έκθεση του ευρωβαρόμετρου για το 2000. Ρεκόρ ξενοφοβίας στην Ελλάδα με ποσοστό 38%» (1/11/1998), «Κρύβω τους ξένους φίλους μου: Έλληνες μαθητές μοιράζονται το ίδιο θρανίο αλλά φοβούνται την ξενοφοβία των γονιών τους» (8/11/2005).

31. Δημοσιεύματα της εφημερίδας *Τα Νέα*: «Και αυτοί αντιμετωπίζουν προβλήματα με την γραφειοκρατία. 3.577 επιχειρήσεις με... ξένο αφεντικό» (21/05/2005), «Ζούμε διαρκώς με τον φόβο», «Ούτε χαρτιά ούτε νόμιμη δουλειά για την πλειονότητα του 1,6 εκατ. μεταναστών στην Ελλάδα» (9/11/2005), «Η Ελλάδα ουραγός στις πολιτικές ένταξης των μεταναστών. ΓΙΑ ΠΟΙΕΣ πολιτικές ένταξης μιλάμε, όταν οι μετανάστες δεν μπορούν ούτε καν να εκδώσουν πιστοποιητικό γέννησης για τα παιδιά τους που γεννήθηκαν στην Ελλάδα;», αναρωτιέται ο εκπρόσωπος του Ελληνικού Φόρουμ Μεταναστών, Μοαβία Αχμέτ» (9/11/2005).

32. Πλαισιώνοντας «θεματικά» την είδηση τα μέσα ενημέρωσης λειτουργούν έτσι ώστε να προτρέπουν στο συλλογικό καταλόγισμό της ευθύνης (σε δομικούς παράγοντες και κυβερνητικές πολιτικές). Για τη διάκριση ανάμεσα σε θεματική (thematic) και περιπτωσιο-

νου. Η θεματική διεύρυνση συνοδεύεται και από την αντίστοιχη λεκτική διεύρυνση³³: η λέξη λαθρομετανάστης σταδιακά εγκαταλείπεται προς όφελος άλλων προσδιορισμών, όπως μετανάστες, αλλοδαποί, αλλοδαποί ασφαλισμένοι, οικονομικοί μετανάστες. Είναι χαρακτηριστικό, όπως περιγράφει ο Μ. Παύλου, ότι «η έκφραση “ξένοι μετανάστες” αντί για λαθρομετανάστες εμφανίστηκε το καλοκαίρι του 1998 κατ’ αρχάς στα κρατικά μέσα ενημέρωσης ως προσπάθεια συγκράτησης της υστερίας που είχε εκδηλωθεί τους προηγούμενους μήνες και ενόψει της όποιας εκλογικευτικής στάσης της διοίκησης απέναντι στους μετανάστες αλλά και της ΕΣΗΕΑ» (Παύλου, 2001, σ. 139).

Η επαναδιαπραγμάτευση του μεταναστευτικού ζητήματος στο δημόσιο χώρο έγκειται στη διάδραση της κοινωνικής δυναμικής με την πολιτική δυναμική. Η μετατόπιση των δημόσιων αναπαραστάσεων από το παραβατικό πλαίσιο της λαθρομετανάστευσης εντοπίζεται και στο πολιτικό πεδίο, όπου μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1990 προωθείται η θεσμοθέτηση της νομιμοποίησης. Σύμφωνα με τον Στρ. Γεωργούλα «μόνο από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και ύστερα από πιέσεις κάποιων φορέων λαμβάνεται κάποια μέριμνα με τα προεδρικά διατάγματα (Π.Δ. 358 και 359 του 1997) του Υπουργείου Εργασίας, ώστε να περιοριστούν οι συνέπειες της κοινωνικής ανισότητας που προήλθε από την υπερεκμετάλλευση των παράνομων μεταναστών» (Γεωργούλας, 2001, σ. 204). Τα δύο προεδρικά διατάγματα αποσκοπούν στην καταγραφή των αλλοδαπών που διέμειναν παράνομα στην Ελλάδα και είτε απασχολούνταν είτε ζητούσαν εργασία, καθώς και στην έναρξη της διαδικασίας και τον καθορισμό των προϋποθέσεων νομιμοποίησής τους (Μπάγκαβος, Παπαδοπούλου, 2002, σ. 95).

Η διαδικασία νομιμοποίησης των μεταναστών στην Ελλάδα συνεχίζεται με τους νόμους 2910/2001 («Είσοδος και παραμονή αλλοδαπών στην Ελληνική Επικρατία. Κτήση της ελληνικής ιθαγένειας με πολιτογράφηση») και 3386/2005 («Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων

λογική (episodic) πλαισίωση των ειδήσεων βλ. S. Iyengar, 1991, *Is anyone responsible? How television frames political issues*, Chicago and London, The University of Chicago Press, και Ν. Δεμερτζής, 2002, *Πολιτική Επικοινωνία*, Αθήνα, Παπαζήσης, σσ. 373, 377.

33. Ο Μ. Παύλου (2004, σ. 62) σημειώνει ότι «η αντικατάσταση του αστυνομικής προέλευσης όρου “λαθρομετανάστες” και του δικαστικού-γραφειοκρατικού “αλλοδαποί” από το πολιτικά ορθό “οικονομικοί μετανάστες” στον ελληνικό δημόσιο και καθημερινό λόγο σηματοδοτεί την αποδοχή του μεταναστευτικού χαρακτήρα της παρουσίας των αλλοδαπών εργαζομένων στη χώρα».

τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια»). Και ενώ με το νέο νόμο 2910/2001 εγκαταλείπεται η «λογική αστυνόμευσης» του προηγούμενου νόμου, οι στόχοι της ελεγχόμενης μετανάστευσης και της ρύθμισης της αγοράς εργασίας μέσω της καταπολέμησης της παράνομης μετανάστευσης παραμένουν και εντάσσονται σε μια λογική αντιμετώπισης των μεταναστών ως «επισκεπτών εργατών» (Μπάγκαβος, Παπαδοπούλου, 2002, σ. 102). Είναι χαρακτηριστικό ότι ο νόμος γίνεται δεκτός με συλλαλητήρια όπου συμμετέχει η Πρωτοβουλία για τη Νομιμοποίηση όλων των μεταναστών, το Εργατικό κέντρο Αθήνας, η ΟΛΜΕ, η ΕΙΝΑΠ, το ΣΕΚ, ο Συνασπισμός, η ΑΚΟΑ και οι κοινότητες των μεταναστών, ενδεικτικό της κοινωνικής συμμαχίας, αντιρατσιστικών, κομματικών και συνδικαλιστικών οργανώσεων, που έχει ήδη εκδηλωθεί υπέρ των μεταναστών.³⁴

Οι πολιτικές δυνάμεις επικεντρώνουν την επιχειρηματολογία τους στο ζήτημα της νομιμοποίησης. Η πολιτική αντιπαράθεση πολώνεται ανάμεσα στους υποστηρικτές και τους πολέμιους της νομιμοποίησης των μεταναστών, γεγονός που φέρνει το μεταναστευτικό ζήτημα στο επίκεντρο του πολιτικού ανταγωνισμού, ενισχύοντας, με τον τρόπο αυτό, την προβολή του. Οι δύο συζητήσεις στη Βουλή επί των νομοσχεδίων (2910/2001 και 3386/2005) αναδεικνύουν τα σημεία στα οποία εστιάζουν τα πολιτικά κόμματα και γύρω από τα οποία κινείται ο πολιτικός ανταγωνισμός: από τη μια, στους λόγους του ΠΑΣΟΚ και της ΝΔ κυριαρχεί η διάκριση ανάμεσα σε παράνομη³⁵-νόμιμη μετανάστευση, ενώ τα δύο κόμματα της Αριστεράς τοποθετούνται υπέρ της νομιμοποίησης των λαθρομεταναστών. Η διάκριση παράνομης-νόμιμης μετανάστευσης στηρίζεται στην «ενοχοποίηση» της λαθρομετανάστευσης, η οποία εκφράζεται τόσο στις δημόσιες πρακτικές («επιχειρήσεις-σκούπα»)³⁶ όσο και τους δημόσιους λόγους. Είναι ενδεικτικό ότι η διάκριση αυτή νομιμοποιείται από το

34. Η αντίρρηση των διαδηλωτών αφορά στο ότι το συγκεκριμένο νομοσχέδιο βάζει τους μετανάστες σε ένα καθεστώς δεκάχρονης αβεβαιότητας και ανασφάλειας και οδηγεί τους περισσότερους στην «παρανομία» («Διαδηλώσεις κατά του ρατσισμού», *Τα Νέα*, 17/01/2001).

35. Η Κ. Κασμάτη (2003, σ. 34) σημειώνει «η μη νόμιμη μετανάστευση, δηλαδή η είσοδος στη χώρα μας και χωρίς τις νόμιμες διαδικασίες, καθιστούσε εύλωτους και μη διεκδικητικούς τους μετανάστες αυτούς και η μετανάστευση γυναικών και παιδιών εφοδίαζε την αγορά εργασίας και ιδιαίτερος τις θέσεις εντάσεως εργασίας με ένα ιδιόμορφο εργατικό δυναμικό, φθηνό και εύκολα χειραγωγούμενο, που άφηνε μεγάλα περιθώρια κέρδους και συνέτεινε στην αναδιάρθρωση του κεφαλαίου».

36. Ο Μ. Παύλου (2004, σ. 65) αναφέρει ότι έγιναν περίπου 2.500.000 μαζικές απελάσεις μεταξύ του 1991 και του 2003. Εξάλλου, όπως διαβάζουμε στα *Νέα* τον Ιούλιο του 1999

πλαίσιο του ρατσισμού που κυριαρχεί στο δημόσιο χώρο. Η τότε υπουργός Εσωτερικών και Δημόσιας Διοίκησης Β. Παπανδρέου που έχει την ευθύνη εισαγωγής του νόμου 2910/2001 λέει στο Κοινοβούλιο:

«Καμία χώρα και καμία οικονομία δεν μπορεί να διασφαλίσει το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ισότητα στα κοινωνικά δικαιώματα εάν το μεταναστευτικό ρεύμα αφεθεί και διογκωθεί ανεξάρτητα από τις δυνατότητες αντοχής της ελληνικής κοινωνίας και της ελληνικής οικονομίας. Διότι τότε και κύμα ρατσισμού θα δούμε να διογκώνεται απειλητικά λόγω της ανασφάλειας που θα προξενηθεί στην ελληνική κοινωνία και τα ελάχιστα μεροκάματα και η κοινωνική ασφάλιση δεν θα είναι εξασφαλισμένα λόγω της υπερπροσφοράς εργασίας και της εξασθενημένης αντοχής του ασφαλιστικού συστήματος... Όταν, συνεπώς, παραγνωρίζουμε την ανάγκη ελέγχου του μεταναστευτικού ρεύματος, όταν κλείνουμε τα μάτια στην ουσιαστική διαφορά μεταξύ νόμιμης και παράνομης μετανάστευσης, πρέπει στα σοβαρά να αναρωτηθούμε μήπως κουβαλάμε νερό στο μύλο των ρατσιστών» (Β. Παπανδρέου, πρακτικά της Βουλής, 6/03/2001).

Ο κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του ΠΑΣΟΚ επισημαίνει στην ίδια συνεδρίαση:

«Βεβαίως είναι γεγονός ότι ανεπτύχθη ένα είδος ξеноφοβίας που όμως θεωρώ ότι δεν περιέχει ούτε ψήγματα ρατσισμού και δεν είναι απόρροια ρατσιστικής νοοτροπίας. Η αύξηση της εγκληματικότητας κύρια αλλά και της ανεργίας, λόγω του ανεξέλεγκτου μεταναστευτικού ρεύματος, δημιούργησε δικαιολογημένες, ως ένα βαθμό, φοβίες σε μερίδα του λαού μας. Το γεγονός αυτό αποτελεί έναν πρόσθετο λόγο για την άμεση καθιέρωση σωστής και προγραμματισμένης μεταναστευτικής πολιτικής» (Ακριβάκης, 6/03/2001).

Η ΝΔ, ως αντιπολίτευση, κατά τη διάρκεια ψήφισης του νόμου 2910/2001 υποστηρίζει, μέσω του εισηγητή της Α. Δαβάκη, ότι το νομοσχέδιο που προχωρά σε νομιμοποίηση παράνομων μεταναστών αποτελεί εκσυγχρονισμό από τα πάνω, ενώ η ελληνική κοινωνία –και χρησι-

γίνεται μία από τις μεγαλύτερες «επιχειρήσεις-σκούπα». «Η μεγάλη... σκούπα» Σε κατάσταση πολιορκίας βρέθηκαν προχθές τα Μεσόγεια σε μια από τις μεγαλύτερες «επιχειρήσεις-σκούπες» της Ελληνικής Αστυνομίας για την αντιμετώπιση του προβλήματος της λαθρομετανάστευσης» (*Τα Νέα*, 5/07/1999).

μπορεί το παράδειγμα του Αλβανού μαθητή– δεν είναι έτοιμη να αποδεχθεί ρηξικέλευθες λύσεις εφόσον η «καλώς εννοούμενη ομοιογένεια της ελληνικής κοινωνίας εξακολουθεί να συνιστά αδιαπραγμάτευτη αξία για την πλειοψηφία του λαού μας» (πρακτικά της Βουλής, Α. Δαβάκης, 06/03/2001). Παράλληλα ο Π. Παυλόπουλος αναρωτιέται στην ίδια συνεδρίαση: «Θεωρείτε σοβαρό το ζήτημα αυτό και τον τρόπο αντιμετώπισης της μετανάστευσης προς την Ελλάδα, όταν γνωρίζετε και τα προβλήματα εγκληματικότητας, αλλά και το πρόβλημα ανεργίας το οποίο υπάρχει;» Η σύνδεση της λαθρομετανάστευσης με την εγκληματικότητα και την απειλή της εθνικής ομοιογένειας λειτουργεί νομιμοποιητικά ως προς τη διάκριση παράνομης–νόμιμης μετανάστευσης.

Το ΚΚΕ και ο Συνασπισμός εστιάζουν στην επιχειρούμενη πλαισίωση της μετανάστευσης ως εγκλήματος, ενώ κατηγορούν την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ ότι διατηρεί τις κατασταλτικές διατάξεις του προηγούμενου νόμου και ότι προχωρά σε μερική νομιμοποίηση των αλλοδαπών. Η κριτική συνίσταται στην άρση της επιχειρούμενης διάκρισης παράνομου–νόμιμου μετανάστη.

«Κύριοι συνάδελφοι, το συζητούμενο νομοσχέδιο έπρεπε να έρθει στη Βουλή, βεβαίως, όχι όπως είναι, διότι έχει συγκεκριμένη φιλοσοφία με την οποία είμαι αντίθετος, αφού εμφανίζει διατάξεις, που προωθούν περιορισμένη νομιμοποίηση για τους μισούς, ουσιαστικά, μετανάστες, προωθεί κρατική καταστολή για τους υπολοίπους, υποσχέσεις για τη ρύθμιση της αγοράς εργασίας. Η μετανάστευση εξακολουθεί να αντιμετωπίζεται ως έγκλημα με τη νομική έννοια του όρου. Διατηρείται η ακραία ποινικοποίηση παραβάσεων διοικητικού χαρακτήρα, που δημιουργεί σύγχυση των εννοιών και των ορίων του δικαίου και του αδικού, του νομίμου και του παρανόμου για τους μετανάστες» (Φ. Κούβελης, πρακτικά της Βουλής, 6/03/2001).

Εντούτοις, η συζήτηση για το νόμο 3386, το 2005 επικεντρώνεται, κυρίως, στο ρόλο των μεταναστών στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας και προσανατολίζεται στα ζητήματα πολιτικών δικαιωμάτων και ιθαγένειας στους αλλοδαπούς δεύτερης γενιάς. Είναι χαρακτηριστικό ότι το ΠΑΣΟΚ, στην αντιπολίτευση, μετατοπίζει το ενδιαφέρον του στα ζητήματα πολιτικής και κοινωνικής ένταξης των μεταναστών.

«Το ΠΑΣΟΚ, κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, θέτει ανοιχτά προς συζήτηση το ζήτημα της θεσμοθέτησης χορήγησης της ελληνικής ιθαγένειας στους αλλοδαπούς δεύτερης γενιάς. Παιδιά μεταναστών που είναι εδώ

από το 1990 σήμερα πλησιάζουν στην ενηλικίωσή τους. Φοίτησαν σε ελληνικά σχολεία από την προσχολική ηλικία μέχρι που τελείωσαν το λύκειο και μερικά σπουδάζουν σε πανεπιστήμια. Ωστόσο, αυτά τα παιδιά δεν μπορούν να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια. Νομίζουμε ότι δικαιούνται να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια, εφόσον βέβαια το θέλουν. Τέλος, θα πρέπει να γίνει ένας ευρύς διάλογος για τα πολιτικά δικαιώματα των αλλοδαπών, όπως το δικαίωμα ψήφου σε τοπικές εκλογές για αλλοδαπούς που έχουν συμπληρώσει ένα εύλογο χρόνο νόμιμης παραμονής» (Ι. Βλατής, πρακτικά της Βουλής, 2/08/2005).

Η μετατόπιση αυτή είναι ενδεικτική της συνολικότερης στροφής του δημόσιου διαλόγου. Η ενίσχυση του αντιρατσιστικού κινήματος και η ευρύτερη κοινωνική συμμαχία που εκδηλώνεται υπέρ των μεταναστών, η στροφή της ειδησεογραφίας στους «ξένους πολίτες» γύρω μας καθώς και η οργάνωση των ίδιων των μεταναστών αίρουν, σταδιακά, την εικόνα ποινικοποίησης της μετανάστευσης και μεταστρέφουν την αναζήτηση των λύσεων στη θεσμοθέτηση της πολιτικής και κοινωνικής τους ένταξης.

Συνοψίζοντας, λοιπόν, από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, η κοινωνική δυναμική πιέζει σταθερά για την αλλαγή του πλαισίου πρόσληψης, στο δημόσιο χώρο, των αλλοδαπών μεταναστών. Η συγκρότηση κοινωνικών ομάδων υποστηρικτών των δικαιωμάτων των μεταναστών, γεγονότα που ευνοούν εναλλακτικούς ορισμούς στη δημόσια θεματολογία, το άνοιγμα των ΜΜΕ σε θεματικές που διαχειρίζονται το μεταναστευτικό ζήτημα, εκτός του πλαισίου της λαθρομετανάστευσης, αλλά και η οργάνωση συνεδρίων και επιστημονικών συναντήσεων μετατοπίζουν το ενδιαφέρον από την παραβατική συμπεριφορά των μεταναστών στην ίδια την ελληνική κοινωνία, στην πολιτική της ενσωμάτωσης και στους ίδιους τους μετανάστες.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Διακρίναμε τρία διαφορετικά στάδια του προβλήματος όπου η αλλαγή των συνθηκών και των συσχετισμών δύναμης μεταξύ των πολέμων και των υποστηρικτών του ζητήματος εκβάλλει στις εννοιολογικές μετατοπίσεις του. Πρόκειται για τρία στάδια συγκρότησης του προβλήματος, που διέπονται από διαφορετικές δυναμικές αλληλεπίδρασης και καταλήγουν σε διαφοροποιημένες εγγραφές του μετανάστη στην πολιτική θεματολογία. Μπορούμε να περιγράψουμε την εννοιολογική μετατόπιση μέσα από τις μεταβολές των ενόχων και των λύσεων στη συλλογική κατασκευή

του προβλήματος. Η αρχική παραγνώριση της αλλοδαπής μετανάστευσης ως προβλήματος, τα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια, παραχωρεί τη θέση της, τα χρόνια της μάζικης μετανάστευσης, στην κατασκευή της ενοχοποιητικής παραβατικής φιγούρας του αλλοδαπού, όπου η ίδια η μετανάστευση αποτελεί πρόβλημα και η κατασταλτική πολιτική τη λύση, για να δούμε, στη συνέχεια, την ενοχοποίηση της ίδιας της ελληνικής κοινωνίας, όπου ο ρατσισμός είναι το πρόβλημα και η θεσμοθετημένη νομιμοποίηση η λύση, και να καταλήξουμε, στο τέλος, στους μετανάστες ως ομάδα με προβλήματα κοινωνικής και πολιτικής ένταξης.

Στο πρώτο στάδιο, η δυναμική της ελληνικής μετανάστευσης έχει παγιώσει στο δημόσιο χώρο ένα θετικό πλαίσιο πρόσληψης του μετανάστη. Η θετική αυτή αναπαράσταση δεν εκχωρείται στον αλλοδαπό μετανάστη, ο οποίος στοχοποιείται ως οικονομική απειλή. Ρεπορτάζ που εστιάζουν στις διαμαρτυρίες Ελλήνων εργατών και ομογενών παλιννοστούντων συστήνουν την αλλοδαπή μετανάστευση ως κοινωνικό πρόβλημα. Ο αλλοδαπός, η μαρτυρία του οποίου είναι αποκλεισμένη από το πεδίο της δημοσιότητας, προβάλλεται, μέσω της αντιπαράθεσής του με το εξιδανικευτικό πρότυπο του Έλληνα μετανάστη, ως απειλή κατά βάση εργασιακή.

Στο δεύτερο στάδιο, η απειλή αυτή προσωποποιείται στο λαθρομετανάστη, ο οποίος συμπυκνώνει το μεταναστευτικό ζήτημα. Η δυναμική της θεσμικής θεματολογίας και της θεματολογίας των Μέσων συστήνει στο δημόσιο χώρο τον αλλοδαπό μέσα από τη σύνδεση της λαθρομετανάστευσης με την εγκληματικότητα και την εργασιακή ανασφάλεια. Οι απειλές αυτές ενισχύονται από την πρόβλεψη μιας μελλοντικής αυξητικής τάσης του φαινομένου το οποίο θα αποκτήσει απειλητικές προς την ελληνική κοινωνία διαστάσεις. Υποστηρικτές της κατασταλτικής λογικής υπερισχύουν στο πεδίο της κοινωνικής ορατότητας, η φιγούρα του λαθρομετανάστη παγιώνεται δημοσιογραφικά, ενώ απουσιάζουν οι συνήγοροι των μεταναστών, που θα μπορούσαν δυναμικά να αντικρούσουν την κυρίαρχη αναπαράσταση. Με άλλα λόγια, η σύγκρουση προσδιορίζεται ανάμεσα στους ξένους και την απειλή που αυτοί πρεσβεύουν, από τη μια, και την εσωτερική τάξη, από την άλλη.

Στο τρίτο στάδιο, η ευρύτερη κοινωνική δυναμική και ορισμένα δραματικά γεγονότα επιφέρουν μια σημαντική αλλαγή στο πλαίσιο ανάδειξης του μεταναστευτικού ζητήματος. Το κοινό των υποστηρικτών διευρύνεται και η εννοιολόγηση μεταβάλλεται. Η πολιτική και κοινωνική αντιπαράθεση διευρύνεται, εφόσον συγκροτούνται πολιτικοί και κοινωνικοί αντιπαρατιθέμενοι πόλοι. Μέσα από την ανάδειξη του κριτικού

πλαisiού του ρατσισμού, επιτελείται η μετάβαση από τους «άλλους» στο «εμείς». Το πρόβλημα αλλάζει φορείς και από τους λαθρομετανάστες μεταφέρεται στο εσωτερικό της ελληνικής κοινωνίας. Το μεταναστευτικό συγκροτείται ως κοινωνικό πρόβλημα που αφορά πλέον την ίδια την ελληνική κοινωνία. Η σύγκρουση αποκτά χαρακτηριστικά ηθικής τάξης και η διεκδίκηση αφορά τόσο την ηθική όσο και τη θεσμική αποκατάσταση των οικονομικών μεταναστών. Εξάλλου, η σύγκρουση δεν αντιπαραβάλλει μετανάστες και Έλληνες, αλλά πολέμιους και υποστηρικτές των μεταναστών, στο εσωτερικό, πλέον, της χώρας. Η παγίωση του ρατσισμού, ως κρίσιμου κοινωνικού προβλήματος, ευνοεί τους υποστηρικτές της νομιμοποίησης των μεταναστών, εφόσον τους παρέχει ένα κριτικό πλαίσιο στη βάση του οποίου παρεμβαίνουν στο δημόσιο χώρο. Η σταδιακή υιοθέτηση ενός ευρύτερου πλαισίου κοινωνικής και πολιτικής ένταξης των μεταναστών δημιουργεί ελπίδες υπέρβασης του ηθικού πλαισίου διαχείρισης του προβλήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Βαμβακάς Β., 1997, «Αλβανοί μετανάστες στον ημερήσιο τύπο: Αναπαραστάσεις της λαθροαίας ύπαρξης», *Δοκίμες*, τεύχ. 5, σ. 7-40.
- Βεντούρα Λ., 2004, «Εθνικισμός, ρατσισμός και μετανάστευση στη σύγχρονη Ελλάδα», στο Μ. Παύλου, Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων, Αθήνα, Κριτική, σ. 174-204.
- Βούλγαρης Γ., Δ. Δώδος, Π. Καφετζής, Χ. Λυριντζής, Κ. Μιχαλοπούλου, Η. Νικολακόπουλος, Μ. Σπουρδαλάκης, Κ. Τσουκαλάς, 1995, «Η πρόσληψη και η αντιμετώπιση του "Άλλου" στη σημερινή Ελλάδα», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχ. 5, σ. 81-100.
- Γεωργούλας Στ., 2001, «Η νέα μεταναστευτική κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα και η νομιμοποίησή της», στο Αθ. Μαρβάκης, Δ. Παρσάνογλου, Μ. Παύλου (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, σ. 199-226.
- Γλαρονέτατζης Ν., 2001, «Μια ματιά στο αντιρατσιστικό κίνημα στην Ελλάδα – Η περίπτωση της Αντιρατσιστικής Πρωτοβουλίας Θεσσαλονίκης», στο Αθ. Μαρβάκης, Δ. Παρσάνογλου, Μ. Παύλου (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, σ. 391-400.
- Δεμερτζής Ν., 2002, *Πολιτική επικοινωνία*, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Έμκε-Πουλοπούλου Ή., 1986, *Προβλήματα μετανάστευσης παλιννόστησης*, Αθήνα, Ινστιτούτο Μελέτης της Ελληνικής Οικονομίας.
- Edelman Μ., 1999, *Η κατασκευή του πολιτικού θέματος*, Αθήνα, Παπαζήση.
- Καρούδης Β., 1996, *Η εγκληματικότητα των μεταναστών στην Ελλάδα. Ζητήματα θεωρίας και αντεγκληματικής πολιτικής*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση.
- Καρούδης Β., 1997, «Η εγκληματικότητα των μεταναστών: Μύθος και πραγματικότητα», στο Σ. Δημητρίου (επιμ.), *Μορφές κοινωνικού αποκλεισμού και μηχανισμοί παραγωγής του*, Αθήνα, Ιδεοκίνηση, σ. 143-152.
- Καρούδης Β., 2004, «Το ζήτημα της δεύτερης γενιάς. Έγκλημα και μετανάστευση», στο Μ. Παύλου, Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Αθήνα, Κριτική, σ. 205-232.
- Κασιμάτη Κ., 1984, *Μετανάστευση- παλιννόστηση. Η προβληματική της δεύτερης γενιάς*, Αθήνα, ΕΚΚΕ.
- Κασιμάτη Κ., 2003, «Ιστορικές αναφορές των μεταναστευτικών ροών», στο Κ. Κασιμάτη (επιμ.), *Πολιτικές μετανάστευσης και στρατηγικές ένταξης. Η περίπτωση των Πολωνών και Αλβανών μεταναστών*, Αθήνα, Gutenberg.
- Κουντούρη Φ., 2008, *Ο μετανάστης στον ελληνικό Τύπο: 1950-2005. Η περίπτωση της εφημερίδας Τα Νέα*, Κείμενα Εργασίας, Νο15, Αθήνα, ΕΚΚΕ.
- Κωνσταντινίδου Χ., 2001, *Κοινωνικές αναπαραστάσεις του εγκλήματος. Η εγκληματικότητα των Αλβανών μεταναστών στον αθηναϊκό Τύπο*, Αθήνα- Κομοτηνή, Εκδόσεις Σάκκουλα.
- McNair Β., 2005, *Εισαγωγή στην πολιτική επικοινωνία*, Αθήνα, Κατάρα.
- Μαυρέας Κ., 2002, «Όψεις του μεταναστευτικού φαινομένου στην Ελλάδα: Η περίπτωση του νομού Αττικής», στο Χρ. Βεργαράκης, *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα. Έρευνες-Δημοσκοπήσεις*, Αθήνα, Λιβάνης, σ. 171-198.

- Μουσουρού Α., 1991, *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη*, Αθήνα, Gutenberg.
- Μπάγκαβος Χ., Δ. Παπαδοπούλου, 2002, *Μεταναστευτικές τάσεις και ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική*, Αθήνα, ΙΝΕ-ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.
- Παύλου Μ., 2001, «Οι λαθρέμποροι του φόβου»: ρατσιστικός λόγος και μετανάστες στον τύπο μιας υποψήφιας μητροπόλης», στο Α. Μαρβάκης, Δ. Παροσόγλου, Μ. Παύλου (επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, σ. 127-162.
- Παύλου Μ., 2004, «Η Ελλάδα της μετανάστευσης με αριθμούς», στο Μ. Παύλου, Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Αθήνα, Κριτική, σ. 367-402.
- Παύλου Μ., 2004, «Οι μετανάστες “σαν κι εμάς”: όψεις της απόκρισης στο μεταναστευτικό φαινόμενο στην Ελλάδα και την Ευρώπη», στο Μ. Παύλου, Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης. Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*, Αθήνα, Κριτική, σ. 39-87.
- Rogers J. W., E. M. Dearing, 2005, *Ορίζοντας τα θέματα. Τα ΜΜΕ, οι πολιτικοί και το κοινό*, Αθήνα, Παπαζήση.

Ξενόγλωσση

- Becker H.S., 1966, *Social problems: a modern approach*, NY, John Wiley.
- Blumer H., 1971, «Social problems as collective behaviour», *Social Problems*, vol. 18, σ. 298-306.
- Cefai D., 1996, « La construction des problèmes publics. Définitions des situations dans des arènes publiques », *Réseaux*, no 75, σ. 45-60.
- Cobb W. R., C D. Elder, 1983, *Participation in American politics. The dynamics of Agenda-building*. Baltimore/ Londres, Johns Hopkins University Press, 2^η έκδοση.
- Cobb W. R., K. Ross, M. H. Ross, 1976, «Agenda building as a comparative political process», *The American Political Science Review*, vol. 70, no 1, σ. 126-138.
- Garraud Ph., 1990, «Politiques nationales: élaboration de l'agenda», *L'année sociologique*, vol. 40, σ. 17-41.
- Gerstlé J., 2001, « Introduction. Les effets d'information. Emergence et portée », στο J. Gerstlé (επιμ.), *Les effets d'information en politique*, Paris, L'Harmattan.
- Kitsuse J., Spector M., 1973, «Toward a sociology of social problems: social conditions, value judgments, and social problems», *Social Problems*, no 20, σ. 407-418.
- Kountouri F., 2006, *L'agenda politique au quotidien. La construction des problèmes publics en Grèce*, Thèse de Doctorat, Paris, Panthéon- Sorbonne I.
- Padioleau J., 1982, *L'Etat au concret*, Paris, PUF.
- Quéré L., 1995, « L'espace public comme forme et comme événement », στο I. Joseph (επιμ.), *Prendre Place*, Paris, Editions Recherches/ Plan Urbain, σ. 93-110.
- Hilgartner S., Bosk C.L., 1988, «The rise and fall of social problems: a public arenas model», *American Journal of Sociology*, vol. 94, no 1, σ. 53-78.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- ¹ Ελληνικό Φόρουμ μεταναστών: www.migrant.gr.
- ¹ Δίκτυο Κοινωνικής Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών : www.anthropos.gr.
- ¹ Ο Συνήγορος του Πολίτη: Συνήγορος του μετανάστη, του πρόσφυγα και του ομογενούς: www.synigoros.gr/allodapoi.
- ¹ Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής : www.imepo.gr.
- ¹ Αντιρατσιστικό Φεστιβάλ : www.antiracistfestival.gr.